

Een kritische stempel op de Kunstkritiek

Een onderzoek naar de kunst- en cultuurberichtgeving in twee Nederlandse dagbladen tussen 2000 en 2010

Masterscriptie Literatuurwetenschap

Naam: Daffney Dekker

Studentnummer: 3168530

Departement: Moderne Talen

Studierichting: Master Literatuurwetenschap

Profiel: Literatuur- en Cultuurbeleid

Begeleider: dr. Frank de Glas

Datum: 5 augustus 2010

Universiteit Utrecht

Inhoudsopgave

Inleiding	5
I Kritiek op kunst	7
1.1 De geschiedenis van de kunstkritiek	7
1.2 Definitie van het begrip ‘kunstkritiek’	8
1.3 Het belang van de kunstkritiek	10
II Crises in de kunstkritiek	12
2.1 Crisis in de kunstkritiek	12
2.2 De huidige crisis in de kunstkritiek	16
2.3 Empirisch onderzoek naar de dekking van kunst- en cultuurverslaggeving	18
2.4 Probleemstelling	19
III Contextuele invloeden op de kunst- en cultuurverslaggeving	21
3.1 Groei van het culturele aanbod	21
3.2 Publieke belangstelling voor kunst & cultuur	21
3.2.1 <i>Verbreiding van het publiek voor kunst en cultuur</i>	21
3.2.2 <i>Cultuurparticipatie & mediagebruik</i>	22
3.3 De positie van de krant	22
3.3.1 <i>Ontwikkelingen in het dagbladbedrijf</i>	23
3.3.2 <i>Opkomst van het internet</i>	23
3.3.3 <i>Het gezag van de kunstcriticus</i>	24
IV Methode	25
4.1 Kwantitatieve inhoudsanalyse	25
4.2 Materiaalselectie & onderzoeksmethode	26
4.3 Dataverzameling	27
4.4 Waarnemingsinstrument	27
4.4.1 <i>Algemene en identificatiekenmerken</i>	28
4.4.2 <i>Specifieke kunstvormen</i>	28
4.4.3 <i>Soorten berichtgeving</i>	29
4.5 Kwalitatief-interpreterend onderzoek	30

V	Resultaten	31
5.1	<i>De Volkskrant</i> en haar kunst- en cultuurberichtgeving	31
5.1.1	<i>Aandacht voor kunsten in het algemeen</i>	31
5.1.2	<i>Aandacht voor specifieke kunstvormen</i>	33
5.1.3	<i>Aandacht voor soort berichtgeving</i>	35
5.1.4	<i>Binnenlandse versus buitenlandse kunst</i>	37
5.2	<i>NRC Handelsblad</i> en zijn kunst- en cultuurberichtgeving	37
5.2.1	<i>Aandacht voor kunsten in het algemeen</i>	37
5.2.2	<i>Aandacht voor specifieke kunstvormen</i>	38
5.2.3	<i>Aandacht voor soort berichtgeving</i>	40
5.2.4	<i>Binnenlandse versus buitenlandse kunst</i>	42
5.3	Uitkomsten	42
VI	Interpretatie	45
6.1	Afname van de omvang van kunst- en cultuurberichtgeving	45
6.2	Ontwikkeling van specifieke kunstvormen	45
6.3	Afname van de omvang van recensies	46
6.4	Verschuiving van de aandacht voor recensies naar interviews en serviceartikelen	46
6.5	Binnenlandse versus buitenlandse kunst	46
VII	Conclusie	47
	Nawoord	48
	Literatuurlijst	49

Inleiding

Wordt de kunstkritiek bedreigd? Is er sprake van een crisis in de kunstkritiek? Deze vragen vormen de leidraad voor dit onderzoek. Dit onderzoek is voortgekomen uit signalen van onvrede over de stand van zaken in de kunstkritiek. Elke tien jaar wordt in de kunstkritiek wel een crisis geproclameerd. Maar recente ontwikkelingen hebben het debat rond de kunstkritiek opnieuw actueel gemaakt. Zo heeft de opkomst van de digitale media ervoor gezorgd dat het debat opnieuw gevoerd wordt. De laatste jaren neemt de scepsis toe tegen dat wat op het internet op het gebied van onder andere kunst en cultuur geschreven wordt. Zoals Doorman (2010) signaleert, is de aanval van voormalig internet-ondernemer Keen één van de meest opvallende. Keen (2007) stelt dat het gezag van specialisten ondermijnd wordt in het voordeel van de democratisering van het publieke debat. De kunstkritiek op het internet verwordt tot een opeenstapeling van meningen. Daarbij wordt het debat op het internet vaak anoniem gevoerd. Hierdoor is de informatie en discussie op internet mogelijk onbetrouwbaar door ‘onbewust geklungel’ en ‘bewuste manipulatie’, aldus Keen.¹

Daarnaast hebben traditionele media geen afdoend antwoord op het internet en het grote aanbod aan gratis informatie. Dat heeft er mede toe geleid dat de ruimte voor kunstkritiek in kranten beperkt wordt.² Zo heeft in Amerika de kunstkritiek veel terrein moeten prijsgeven; steeds meer dagbladen zien hun kunst- en cultuurpagina's louter als advertentiefuik.³ In Nederland heeft de Geassocieerde Pers Diensten (GPD), de landelijke koepel van de regionale dagbladen, haar kunstredactie opgeheven. Tevens wordt beweerd dat de ruimte voor kunst- en cultuurberichtgeving in kwaliteitskranten als *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad* is afgenomen. Enerzijds door een absolute afname van de ruimte voor kunstjournalistiek (en dus ook kunstkritiek); anderzijds lijkt er een verschuiving plaats te hebben van aandacht voor kunstkritiek naar ‘lichtere kost’ zoals serviceartikelen en interviews. Deze verschuiving zou mogelijk aansluiten op de veranderende vraag van het publiek.

De pleitbezorgers van de kunsten tonen zich over het algemeen bezorgd over deze ontwikkelingen. Ze stellen dat de kunstkritiek in dagbladen een belangrijke culturele factor vertegenwoordigt, waarvan de maatschappij als geheel profiteert. Aan de andere kant van het debatpodium staan de ‘progressieven’. Zij doen de bezorgdheid van de pleitbezorgers af als overdreven en onnodig behoudend. Het internet zou antwoord kunnen bieden op het probleem van de afname van de ruimte voor kunstkritiek in dag- en weekbladen. De kunstkritiek op het internet wordt niet zozeer gezien als een ‘bedreiging’ maar als een ‘evolutie’ van de traditionele media.

Vanuit het bovengeschetste perspectief verdient de kunstkritiek in dagbladen nadere studie. In hoeverre is sprake van een crisis in de kunstkritiek? Met andere woorden: is er daadwerkelijk sprake van een afname van kunstkritiek in dagbladen? In de bewering over de crisis in de kunstkritiek ontbreekt hard bewijs. In

¹ Keen, A., *The Cult of the Amateur. How Today's Internet is Killing Our Culture and Assaulting Our Economy*. Nicholas Brealey Publishing, Londen 2007, p. 37.

² Doorman, M., *Het woeden der kritiek*. Lezing 21 januari 2010.

³ Hermsen, J., ‘De kritiek’. In: *Boekman 57*, vijftiende jaargang, herfst 2003, p. 4.

het hier gepresenteerde onderzoek geef ik daarom antwoord op de vraag hoe het is gesteld met de ruimte voor kunstkritiek in twee Nederlandse dagbladen in de periode 2000-2010. Aan de hand van een kwantitatieve inhoudsanalyse onderzoek ik hoe de mate van aandacht zich heeft ontwikkeld. Specifiek richt ik me op de aandacht die in twee Nederlandse dagbladen wordt gewijd aan kunst in het algemeen, aan specifieke kunstvormen, aan soorten kunstberichtgeving en aan buitenlandse kunstproducten in de periode 2000-2010.

In Hoofdstuk 1 *Kritiek op kunst* ga ik allereerst kort in op de geschiedenis van de kunstkritiek. Vervolgens behandel ik het onderscheid dat gemaakt wordt tussen verschillende vormen van kunstkritiek. Tot slot ga ik in dit hoofdstuk in op het belang van de kunstkritiek.

Hoofdstuk 2 *Crisis in de kunstkritiek* bespreekt de problemen die zich voordoen in het kunstkritiekdebat. Ik belicht de verschillende aspecten die wijzen op een crisis in de kunstkritiek. Op basis hiervan heb ik de probleemstelling en de hoofdvraag geformuleerd. Tevens zijn in dit hoofdstuk de deelvragen en bijbehorende hypothesen opgesteld.

In Hoofdstuk 3 *Contextuele invloeden op de kunst- en cultuurverslaggeving* verken ik verschillende contextuele invloeden op de ontwikkeling van de ruimte voor kunst- en cultuurberichtgeving. In het bijzonder ga ik na hoe de ontwikkeling van de ruimte voor kunst en cultuur zich verhoudt tot veranderingen die zich in de betrokken periode hebben voorgedaan. De veranderingen die aan bod komen zijn: het aanbod van kunst- en cultuurproducten, de publieke belangstelling voor kunst en cultuur en de positie van dagbladen als informatiemedium.

In hoofdstuk 4 *Methode* is de gehanteerde methode van het onderzoek, de kwantitatieve inhoudsanalyse, beschreven en verantwoord.

Hoofdstuk 5 *Resultaten* presenteert de bevindingen van de kwantitatieve inhoudsanalyse. Aansluitend hierop geef ik in Hoofdstuk 6 *Interpretatie* mijn interpretatie van de uitkomsten van het onderzoek. Hierbij is gebruik gemaakt van de contextuele invloeden die zijn besproken in hoofdstuk 3.

Tot besluit van deze studie heb ik in hoofdstuk 7 *Conclusie* de bevindingen samengevat.

I. Kritiek op kunst

Wat wordt verstaan onder kunstkritiek? Wat is haar geschiedenis? Waarom is zij van belang? Wat is haar functie? Allereerst zet ik de geschiedenis van de kunstkritiek beknopt uiteen. Ten tweede behandel ik verschillende vormen van kunstkritiek en geef ik een definitie van het begrip. Het hoofdstuk sluit ik af door in te gaan op het belang van de kunstkritiek.

1.1 De geschiedenis van de kunstkritiek

De kunstkritiek kent een lange traditie en vindt haar oorsprong in de klassieke oudheid. Het voert hier te ver de geschiedenis van de kunstkritiek in zijn geheel te bespreken. Daarom heb ik een aantal belangrijke momenten in de geschiedenis van de kunstkritiek samengenomen.⁴ Onze opvattingen over de kunstkritiek zijn geworteld in de klassieke oudheid en de verlichting, tot wasdom gekomen met de romantiek en kent haar hoogtepunt in de tweede helft van de twintigste eeuw.⁵

De oudste bronnen over kunstkritiek stammen uit de klassieke oudheid. Tijdens de verlichting komen ze wederom in de belangstelling te staan. In de kritiek op schilderwerken en sculpturen wordt belang gehecht aan de band die het betreffende kunstwerk heeft met morele filosofie en theologie. Daarnaast wordt veel belang gehecht aan mimesis en imitatie: de nabootsing van de werkelijkheid in kunst. Ook is de genretheorie van invloed op de kunstkritiek. Veel critici beoordelen kunst op basis van het genre of op de traditie waartoe zij behoren. De didactische component van de kunstkritiek is een ander belangrijk aspect. Critici worden gezien als opvoeders van de maatschappij. Deze opvoedkundige rol is met name in de verlichting belangrijk geweest. In dezelfde verlichting is een nieuw publiek forum ontstaan, waarin politiek, nieuws, wetenschap en kunsten worden besproken: de krant en het tijdschrift. Tijdens de verlichting ontstaat het idee dat er een objectieve norm van smaak bestaat die door deskundigen moet worden overgebracht aan het publiek. David Hume (1711-1776) kan gezien worden als één van de grondleggers van deze gedachte. Volgens Hume kunnen we in kwesties van smaak het beste afgaan op deskundigen. Zij hebben de meeste ervaring met het beoordelen van kunstwerken. Hume vertaalt deze objectieve norm echter niet naar concrete eisen waaraan een kunstwerk moet voldoen.

Ook Immanuel Kant (1724-1804) heeft een belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis van de kunstkritiek. Kant veronderstelt dat schoonheid mede vorm krijgt in de lezer of toeschouwer van kunst. Hiermee bemiddelt Kant tussen de schijnbare tegenstelling van objectiviteit en subjectiviteit in de kunstkritiek.

In de romantiek wordt de subjectieve ervaring als uitgangspunt genomen. Door de ontstane ruimte voor subjectiviteit van kunstbeleving is kunstkritiek niet meer gebonden aan rationele geschreven en

⁴ Met behulp van: Preminger et al., The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics. Princeton, New Jersey 1993, p. 248-259.

⁵ Doorman, M., Het woeden der kritiek. Lezing 21 januari 2010.

ongeschreven regels waaraan kunst zou moeten voldoen. Kunstcritici krijgen de belangrijke taak bij elke kunstkritiek zelf het kunstwerk opnieuw te duiden.

De 'autonomisering' van de kunstbeschouwing rond 1880-1890 is eveneens een zeer belangrijk moment geweest in de geschiedenis van de kunstkritiek. In deze periode wordt kunst niet langer beoordeeld volgens levenbeschouwelijke (religieuze, filosofische, politieke) maatstaven maar volgens artistieke maatstaven.

Tot slot is in de twintigste eeuw het 'New Criticism' een belangrijke stroming in de kunstkritiek geweest. Hierin wordt een kunstwerk vooral beoordeeld op intrinsieke eigenschappen. De mening van de lezer en de context van een werk wordt minder van belang geacht. Ook de aandacht voor de intentie van de kunstenaar, in het impressionisme erg belangrijk, wordt in het 'New Criticism' verworpen. De beoordeling van intrinsieke eigenschappen in het 'New Criticism' gebeurt door een analyse van de relatie tussen de structuur en de betekenis van een kunstwerk. Tussen deze twee moet volgens de aanhangers van het 'New Criticism' een verbinding zijn. Door de aandacht voor het belang aan intrinsieke eigenschappen van het kunstwerk is de kunstkritiek bij de objectiviteit teruggekeerd

Tot zover de beknopte geschiedenis van opvattingen waaraan kunst moet voldoen. Uit de voorbeelden blijkt dat de kunstkritiek uitgaat van zowel objectieve als subjectieve waarden van een kunstwerk. De verlichting is van belang geweest voor de objectieve waarden die worden toegekend aan een kunstwerk. Volgens Hume bestaat er zoiets als 'goede smaak'. Bij de verspreiding daarvan is de komst van de krant en het tijdschrift in de verlichting van groot belang geweest. Met de komst van de krant, waarin de 'goede smaak' wordt verkondigd, wordt een groot publiek bereikt. In de romantiek wordt echter de subjectieve waarde van meer belang geacht. Ook is het autonomiseringsproces in de kunst van groot belang geweest. Door het autonomiseringsproces in de kunst wordt meer waarde gehecht aan esthetische maatstaven bij de productie en beoordeling van kunst, terwijl (morele en politieke) criteria aan belang inboeten.

Zoals vermeld, kent de kunstkritiek een hoogtepunt in de tweede helft van twintigste eeuw. Deze periode is door Janssen (2006) onderzocht. Uit het onderzoek van Janssen blijkt dat de kunst- en cultuurberichtgeving tussen 1965 en 1990 sterk is uitgebreid.⁶

1.2 Definitie van het begrip 'kunstkritiek'

Kunstkritiek is in zijn algemeen een beschouwing of een recensie van een kunstwerk. Van Rees (1983) onderscheidt drie vormen van kunstkritiek: journalistieke, essayistische en wetenschappelijke kritiek. Volgens Van Rees zijn deze vormen van kritiek te onderscheiden op basis van twee verschillen. Ten eerste het tijdsinterval tussen de verschijning van een werk en de verhandeling van een criticus. Ten

⁶ Janssen, S., 'De status van de kunsten in de Nederlandse pers 1965-1990'. In: Dorleijn, G.J. en K. van Rees (red.), De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000. Van Tilt, Nijmegen 2006, p. 202-203.

tweede het publicatiekanaal waarin de kritiek wordt geschreven.⁷ Janssen (1994) schrijft in navolging van Van Rees:

De journalistieke kritiek richt zich nagenoeg exclusief op recent verschenen werken en refereert in de regel weinig aan het werk van niet-contemporaine auteurs. De essayistische en academische kritiek houden zich daarentegen bezig met werken uit het meer of minder recente verleden. [...] Waar de journalistieke kritiek, althans in de twintigste eeuw, vooral wordt beoefend in kranten en algemene tijdschriften, bedienen essayisten en academische critici zich van specifieke publicatiekanalen, i.c. literaire tijdschriften en wetenschappelijke bladen en reeksen. (Janssen 1994: 21)

De kunstkritiek in dagbladen stelt andere eisen dan kritiek in opinieweekbladen of vakbladen. Zowel in de keuze van het materiaal als in de behandeling van het materiaal. De aard van de periodiek en de samenstelling van het lezerspubliek spelen een belangrijke rol. Een groot verschil tussen journalistieke kunstkritiek en meer wetenschappelijke kunstkritiek is dat voor een ander publiek wordt geschreven. In meer wetenschappelijke of academische kunstkritiek, die gepubliceerd wordt in vakbladen, wordt bijvoorbeeld geschreven in jargon.⁸ Er worden woorden gebruikt die voor het gewone lezerspubliek niet te begrijpen zijn. De kunstkritiek die in de dagbladen verschijnt, maakt veel minder gebruik van gespecialiseerde termen. Het lezerspubliek van de krant moet de kritiek immers kunnen begrijpen. De critici die in vakbladen publiceren, kunnen er op vertrouwen dat ze een theoretische achtergrond met de lezers delen en geven ze een op deze theorie gebaseerd oordeel.⁹ Voor lezers van vakbladen is het dan ook eenvoudiger om te zien op basis waarvan een criticus zijn oordeel velt dan voor dagbladen. Een criticus die schrijft in een dagblad, heeft een dergelijk theoretisch beoordelingsinstrument niet.

Het lijkt alsof de meer wetenschappelijke kunstkritiek aan de hand van academische kennis probeert een eenduidig antwoord te geven op de vraag waarom een kunstwerk goed of slecht is. Alsof het hier niet meer een mening of oordeel betreft, maar een feit. In journalistieke kunstkritiek lijkt dit minder het geval. Daar draait het duidelijk om de mening van een criticus. Je bepaalt als lezer zelf of je het met deze mening eens bent of niet.

Het afbakenen van duidelijke grenzen tussen journalistieke, essayistische en wetenschappelijke kritiek is complex. Hoewel er uiteenlopende vormen van kunstkritiek zijn te onderscheiden, zijn er ook belangrijke gemeenschappelijke kenmerken aan te wijzen. In de eerste plaats heb ik het over geschreven reflecties op kunstuitingen. In de tweede plaats kent de kunstkritiek één en hetzelfde (impliciete) doel: het aanbrenge van een rangorde in het aanbod. Een derde overeenkomst is dat bij alle drie de vormen van kunstkritiek er – in meerdere of mindere mate – sprake is van een wisselwerking tussen de reflectie op en de productie van kunst. Hierbij kan de kunstcriticus een bijdrage leveren aan de wisselwerking tussen kunst en publiek.¹⁰

⁷ Van Rees, C.J. van, 'How a literary work becomes a masterpiece. On the threefold selection practiced by literary criticism'. In: *Poetics* 12. Nummer 4-5, 1983, p. 397-417.

⁸ Pool, G., *Faint Praise: the Plight of Book Reviewing in America*. Missouri Press, Londen 2007, p. 7.

⁹ Idem, p. 10-11.

Uitgaande van deze overeenkomsten wordt in mijn kwantitatieve inhoudsanalyse geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende vormen van kritiek. Deze is voor mijn onderzoek minder relevant omdat ik in de kwantitatieve inhoudsanalyse slechts heb gekeken naar de verschenen kritiek in dagbladen. In de kwantitatieve inhoudsanalyse van de recensies in dagbladen is uitgegaan van de volgende definitie van kunstkritiek: kunstkritiek is een kunstinhoudelijke bijdrage, een beschouwing of recensie, waarin een oordeel wordt geveld over een kunstwerk.

1.3 Het belang van de kunstkritiek

Kunstkritiek is van belang voor kunst en cultuur en voor de gedachtevorming daarover. Kunstkritiek heeft meerdere functies. Allereerst vertegenwoordigt kunstkritiek een vorm van receptie. Ten tweede heeft kunstkritiek een bemiddelende rol, zowel in het duiden van kunstuitingen als simpelweg in het informeren over het bestaan ervan. Kunstkritiek brengt kunst onder de aandacht van potentiële 'gebruikers'. Een derde, cruciale functie is de beeldvorming van de kwaliteit van kunst- en cultuurproducten. Kunstkritiek kan hierdoor gezien worden als producent van symbolische waarde.¹¹ In navolging van Bourdieu zal ik het begrip 'symbolische productie' duiden. De productie van kunst bestaat volgens Bourdieu in de legitimering van bepaalde objecten als kunst. Het kunstwerk zelf heeft geen artistieke essentie, maar bestaat alleen als kunstwerk op grond van het beeld dat het kunst is. De geleidelijk ontstane opvatting dat een kunstwerk kunst is, is volgens Bourdieu het product van een wisselwerking tussen instituties en personen die deel hebben aan de materiële productie en verspreiding van artistieke objecten en aan de meningsvorming rond kunst. Met andere woorden: gespecialiseerde instanties en actoren in de samenleving spelen een belangrijke rol bij het aanmunten van termen en criteria om cultuuruitingen te klasseren en bij het toekennen van eigenschappen en waarde aan culturele producten. Bourdieu noemt de kwaliteitstoekenning van een artistiek object 'symbolische productie', in zoverre ze invloed uitoefent op hoe andere leden van een samenleving deze producten percipiëren.¹² Volgens Bourdieu is de kunstkritiek een belangrijke institutie voor de maatschappelijke erkenning van kunst- en cultuurproducten als legitieme vormen van kunst. Daarnaast beoogt Bourdieu dat producten pas aanspraak kunnen maken op de status van kunstwerk, wanneer ze door *gatekeepers* in het bestaande kunstcircuit worden toegelaten en door de leden hiervan eigenschappen en waarde krijgen toegekend. De kunstkritiek vormt een belangrijke instantie om kwaliteit aan kunst toe te kennen.

Tot slot is de kunstkritiek, mijns inziens, belangrijk voor het debat dat gevoerd wordt over kunst en cultuur. Zowel voor de kunstenaars, als voor het publiek en de beleidsmakers.

¹⁰ Asscher, M., 'Ten geleide'. In: Beeldendekunstkritiek in Nederland. Een stand van zaken. Boekmanstudies, Amsterdam 2000, p. 9.

¹¹ Janssen, S., In het licht van de kritiek. Variaties en patronen in de aandacht van de literatuurkritiek voor auteurs en hun werken. Verloren, Hilversum 1994, p. 19.

¹² Bourdieu, P., De regels van de kunst. Wording en structuur van het literaire veld. Uitgeverij Van Gennep, Amsterdam 1994, p. 206.

Na de bestudering van het fenomeen kunstkritiek, ga ik in het volgende hoofdstuk in op de crisis in de kunstkritiek. Zolang de kunstkritiek heeft bestaan, wordt eens in de zoveel tijd gesproken van een crisis in de kunstkritiek. Het volgende hoofdstuk behandelt de belangrijkste aspecten van de crisis vanaf de jaren '70.

II. Crises in de kunstkritiek

In dit hoofdstuk zet ik de uitgangspunten uiteen van de crisis in de kunstkritiek met als doel inzicht te verschaffen in het kunstkritiekdebat. De crisis in de kunstkritiek is van alle tijden. De taken die de kunstkritiek dient na te komen, vereisen dat er steeds opnieuw naar de uitvoering van de kunstkritiek gekeken wordt. Eerst ga ik in op de problemen die zich voordeden in de kunstkritiek vanaf de jaren '70. Vervolgens wordt dit afgezet tegen de gang van zaken in het huidige klimaat van de kunstkritiek: de crisis in de kunstkritiek anno 2010. Op basis van deze analyse zijn de probleemstelling, de deelvragen en de bijbehorende hypothesen van het onderzoek geformuleerd.

2.1 Crisis in de kunstkritiek

De crisis in de kunstkritiek komt regelmatig ter sprake. Asscher (2000) stelt dat de crisis in de kunstkritiek niet van vandaag of gisteren is. Volgens Asscher is een dergelijke crisis er altijd geweest en is deze waarschijnlijk even oud als de kunstkritiek zelf: 'Uit ieder tijdperk van de kunstgeschiedenis vallen zonder veel moeite citaten te vinden die kunnen bewijzen dat kunstcritici al doende ook steeds bezig waren het vak van de kunstkritiek te legitimeren, te verdedigen, nieuw leven in te blazen of opnieuw af te bakenen.'¹³ Met andere woorden: de kunstkritiek verkeert in een permanente staat van kritische reflectie, aldus Asscher. Aan de orde is de kwestie welke aspecten van de kunstkritiek worden bekritiseerd wanneer er sprake is van een crisis in de kunstkritiek.

Onderzoek naar de crisis in de Nederlandse kunstkritiek is gedaan door Van Dijk & Janssen (2002).¹⁴ In dit onderzoek staat het voortdurende debat over de crisis in de kunstkritiek centraal. Van Dijk & Janssen hebben gekeken naar de veranderende omstandigheden van de kunstkritiek vanaf 1965. Janssen gaat allereerst in op de groeiende aandacht voor kunst in de Nederlandse pers. Vanaf de jaren zeventig is meer aandacht besteed aan kunst en cultuur in de Nederlandse dagbladen. Daarbij hebben er ingrijpende verschuivingen plaatsgevonden in de toewijzing van de beschikbare redactionele ruimte voor kunst en cultuur. In absolute termen is sprake geweest van een sterke groei in de aandacht die de kranten aan kunst hebben gegeven. Zowel de hoeveelheid kunstbijdragen als het aantal kunstpagina's is substantieel toegenomen. Relatief gezien kan echter niet gesproken worden van een toename in de aandacht voor kunst omdat het totaal aantal redactionele pagina's eveneens is toegenomen. De verslaggeving van specifieke kunstvormen is in de periode 1965-1990 aanzienlijk veranderd. Er is een afname in de aandacht voor toneel en klassieke muziek te zien, terwijl popmuziek en literatuur zich in een stijgende aandacht kunnen verheugen. Eveneens wordt meer ruimte besteed aan cabaret, musical, show en dans. De positie van beeldende kunst en film is tussen 1965 en 1990 nauwelijks veranderd en de aandacht van de kranten

¹³ Asscher, M., 'Ten geleide'. In: Beeldende kunstkritiek in Nederland. Een stand van zaken. Boekmanstudies, Amsterdam 2000, p. 8.

¹⁴ Van Dijk, N. en S. Janssen, 'De reuzen voorbij. De metamorfose van de literaire kritiek in de pers sedert 1965'. In: Bardeel, J. et al. (red.), Journalistieke cultuur in Nederland. Amsterdam University Press, Amsterdam 2002, pag. 208-235.

voor toegepaste kunsten toont een grillige ontwikkeling. In de kwaliteitskranten (*de Volkskrant* en *NRC Handelsblad*) vormen film en literatuur de grote winnaars en is tevens steeds meer over (vertaalde) buitenlandse literatuur bericht. In de populaire kranten (*De Telegraaf* en *Algemeen Dagblad*) daarentegen wordt literatuur voorbijgestreefd door film en popmuziek. Maar ook in de kwaliteitskranten krijgt popmuziek een prominente plaats. Na 1965, zoals blijkt uit deze voorbeelden, wordt de kunstberichtgeving zowel in de populaire als in de kwaliteitskranten uitgebreid en veranderd.

Van Dijk & Janssen besteden ook aandacht aan de populatie van dag- en weekbladcritici en aan veranderende kenmerken van critici sinds de jaren zeventig. Hieruit blijkt dat het aantal critici sterk is toegenomen en dat er ook een groei te zien is in het aantal personen dat fulltime werkzaam is in de kunstjournalistiek.

Tevens gaan Van Dijk & Janssen na of er reden is om te spreken van professionalisering, academisering en commercialisering van de kritiek in dag- en weekbladen. 'Sinds de jaren zeventig nam het aantal academisch gevormde specialisten in de kritiek toe, en in die zin kan gesproken worden van een voortschrijdende professionalisering.'¹⁵ De toename van fulltime critici en de academische achtergrond van deze critici lijkt te wijzen op een professionalisering en academisering van de kunstkritiek. Daartegenover staat dat Nederland geen gespecialiseerde opleiding tot criticus kent en dat critici doorgaans geen gespecialiseerde opleiding op het terrein van journalistiek hebben genoten. In dit opzicht is volgens Van Dijk & Janssen van professionalisering nauwelijks sprake.

Daarnaast wordt volgens Van Dijk & Janssen vanaf de jaren '70 herhaaldelijk verkondigd dat de kunstkritiek onder druk van commerciële factoren is komen te staan.¹⁶ Deze notie van commercialisering uit zich in een aantal klachten. Van Dijk & Janssen benadrukken echter dat deze klachten niet ondersteund worden door empirisch bewijs. Zo wordt de bewering dat kritieken en recensies sinds de jaren zeventig in toenemende mate het veld hebben moeten ruimen voor interviews niet ondersteund door cijfermateriaal. Wel benadrukken Van Dijk & Janssen dat er sprake is van een voortschrijdende diversificatie in de kunstjournalistiek. Volgens Van Dijk & Janssen was er steeds meer sprake van een gevarieerde aanpak. Journalistieke genres als het achtergrondverhaal, het interview, het essay, maar ook de reportage, het portret en de column treden meer op de voorgrond in plaats van de eenzijdige productie van recensies. Van Dijk & Janssen vragen zich af in hoeverre dit het gevolg is van commercialisering.

Verder noemen Van Dijk & Janssen een aantal mogelijke concurrenten van de kritieken in dag- en weekbladen: de televisie, de vakbladen, populaire tijdschriften, 'boekentoptiens' en literaire prijzen. De meest actuele concurrent in de informatievoorziening over kunsten en cultuur vormt mogelijk het internet. Maar ten tijde van het onderzoek van Van Dijk & Janssen is de krant nog steeds het meest geraadpleegde informatiemedium op het terrein van kunst en cultuur. Zij zijn van mening dat de betekenis van de kritiek in dag- en weekbladen alleen maar is toegenomen. 'Veel klachten over de

¹⁵ Van Dijk, N. en S. Janssen, 'De reuzen voorbij. De metamorfose van de literaire kritiek in de pers sedert 1965'. In: Bardeel, J. et al. (red.), *Journalistieke cultuur in Nederland*. Amsterdam University Press, Amsterdam 2002, p.218.

¹⁶ Idem, p.221

telooftgang komen van critici zelf en maken in feite deel uit van het aloude en voortdurende debat over “de crisis in de kritiek”.¹⁷

Bevers heeft eveneens onderzoek naar de crisis in de kunstkritiek gedaan (2000).¹⁸ In opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW) heeft hij de situatie in Nederland in beeld gebracht. Directe aanleiding hiervoor is de discussie of steun van overheidswege wenselijk en mogelijk is om het niveau van de kunstkritiek in Nederland te verbeteren. Bevers stelt dat de talrijke symposia en de vele themanummers die vanaf 1980 in Nederland aan het onderwerp zijn gewijd, een indicatie zijn dat er iets met de kunstkritiek aan de hand is. Aanleiding om de kunstkritiek in internationaal vergelijkend perspectief te bekijken. Bevers raadpleegt hiervoor de literatuur die is verschenen in Duitsland, Engeland, Frankrijk en Amerika over de crisis in de kunstkritiek. Hij komt tot de conclusie dat de toestand in de kunstkritiek en de discussie over haar rol, positie en kwaliteit geen nationaal verschijnsel is. Het kunstkritiekdebat is in al deze landen aanwezig. Bevers signaleert hierin een aantal internationaal terugkerende klachten: onleesbaarheid, hoog theoretisch gehalte, gebrek aan consensus, afwezigheid van duidelijke oordelen en het functieverlies van de kunstkritiek. Vervolgens gaat Bevers op zoek naar de oorzaken van deze kritiek op de kunstkritiek. Hij stelt dat de crisis van de kunstkritiek in de internationale literatuur toegeschreven wordt aan de volgende factoren: de autonomisering van de kunst, de academisering van de kunst, de keuze van de kunstcriticus voor de productiekant van de kunst, de vasthoudendheid van het publiek dat hecht aan het verleden, en ten slotte, de duale structuur van de kunstwereld waarbij deze ingedeeld wordt in kunst voor de markt en in kunst die door de overheid wordt gesteund.¹⁹ Tot slot vraagt Bevers zich af of het probleem van de kunstkritiek niet een kwestie van gebrek aan belangstelling is bij het Duitse, Engelse, Franse en Amerikaanse publiek.

Een uitgave van het tijdschrift *Boekman* bevat een ander belangrijke verhandeling over de crisis in de kunstkritiek. Dit tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid wijdt een themanummer aan ‘De kritiek’ (2003) en wil hiermee een bijdrage leveren aan de discussie over de crisis in de kunstkritiek. Achtereenvolgens zullen relevante artikelen en opvattingen uit *Boekman 57* worden besproken om tot een algemene strekking van dit themanummer te komen.

Bots stelt dat er minder belang wordt gehecht aan het oordeel van degenen die in een krant of weekblad publiceren. ‘Hun weloverwogen kritische oordeel wordt steeds vaker overstemd door de *vox populi*.’²⁰ Volgens Bots beschouwt men publiksaantallen en de mening van de gewone toeschouwer als normatief. Maar ook om andere redenen bevindt de kritiek zich in een benarde positie. De ruimte voor recensies is de laatste jaren geslonken. Recensies worden overstemd door interviews en achtergrondartikelen.

¹⁷ Van Dijk, N. en S. Janssen, ‘De reuzen voorbij. De metamorfose van de literaire kritiek in de pers sedert 1965’. In: Bardeol, J. et al. (red.), *Journalistieke cultuur in Nederland*. Amsterdam University Press, Amsterdam 2002, p. 228.

¹⁸ Bevers, T., ‘De chronische reflectie. Over kunstkritiek in Nederland en elders.’ In: Gubbels, T. (red.), *Beeldendekunstkritiek in Nederland. Een stand van zaken*. Boekmanstudies, Amsterdam 2000.

¹⁹ Idem, p. 17.

²⁰ Bots, P., ‘Theaterkritiek in de tang.’ In: *Boekman 57*, vijftiende jaargang, herfst 2003, p. 6.

Daarnaast vereisen de enorme populariteit van interdisciplinaire kunstvormen nieuwe kennis, kwaliteiten en vaardigheden van de criticus.

Janssen heeft onderzoek gedaan naar de achtergrond, beroepspraktijk en professionele opvattingen van kunstmedewerkers van Nederlandse dag- en weekbladen. Uit dit onderzoek blijkt dat het merendeel van de kunstjournalisten van mening is dat kunstjournalistiek over het algemeen als een volwaardige vorm van journalistiek wordt beschouwd en behandeld. Volgens de kunstjournalisten vormen dag- en weekbladen aan het begin van de eenentwintigste eeuw nog steeds het informatiemedium bij uitstek voor het in kunst en cultuur geïnteresseerde publiek. De opmars van het internet brengt hier voorlopig geen verandering in, net zomin als de televisie dat in een eerder stadium heeft gedaan.²¹

Twaalfhoven interviewt voor *Boekman* een aantal actoren. Uit deze interviews komt naar voren dat het interdisciplinaire karakter van de kunsten een probleem vormt voor de kunstkritiek. Er ontbreekt een stramen waaraan een recensie moet voldoen. Ook ervaart men het gebrek aan aandacht van critici voor artistieke concepten als negatief. Tot slot concludeert Twaalfhoven dat de moderne kunstkritiek moet aanzetten tot een breed debat over kunst: 'Een debat dat wordt gesteund door relevante theorievorming'.²²

Sels stelt dat de kunstcriticus moet beschikken over een distinctievermogen. Maar om dat vermogen te ontwikkelen heeft iemand jaren ervaring nodig. De mogelijkheid om jaren ervaring op te doen is er volgens Sels niet meer. Hierbij speelt volgens Sels mee dat de criticus slecht wordt betaald.²³ Daarnaast zijn recensies of achtergrondbeschouwingen volgens Sels te kort en raken ze ondergesneeuwd in de rest van het aanbod. Tot slot gaat Sels in op de expertise en de autoriteit van de criticus, deze worden te vaak in één adem genoemd terwijl er wel degelijk een verschil is. Autoriteit is een attribuut dat aan iemand toegeschreven wordt: 'Autoritair is hij die gezag heeft en geloofd wordt'.²⁴ Daarom kan ze onterecht zijn. Autoriteit kan bijvoorbeeld toegekend worden op basis van hoe vaak iemand zijn mening verspreid. Expertise daarentegen is een competentie.

In de hier besproken *Boekman* is ook een essay van Virginia Woolf opgenomen. In haar essay komt naar voren dat er een diversiteit aan meningen bestaat. In principe acht ze dit geen probleem omdat voor Woolf de discussie centraal staat. Volgens Woolf moet de kunstkritiek vooral een bijdrage leveren in de discussie over een kunstwerk.²⁵

Tot slot is de bijdrage van Verdaasdonk interessant omdat hij van mening is dat de status van de kunstkritiek samenhangt met de 'omnivore' smaak van het publiek. De media-aandacht voor kunst is volgens Verdaasdonk uitgebreider en gedifferentieerder geworden.²⁶ Ook het aanbod, waarin steeds meer kruisbestuivingen plaatsvinden tussen verschillende kunstdisciplines, is sterk toegenomen. Beide leiden ertoe dat de omstandigheden voor de criticus veranderen.

²¹ Janssen, S., 'Kunstjournalisten in de kijker.' In: *Boekman 57*, vijftiende jaargang, herfst 2003, p. 23-24.

²² Twaalfhoven, A., 'Kritiek op kritiek. Morgen zit de vis erin.' In: *Boekman 57*, vijftiende jaargang, herfst 2003, p. 35-36.

²³ Sels, G., 'De toekomst van de expertise.' In: *Boekman 57*, vijftiende jaargang, herfst 2003, p. 52.

²⁴ Idem, p. 53-54.

²⁵ Woolf, V., 'Recenseren' In: *Boekman 57*, vijftiende jaargang, herfst 2003, p. 59-61.

²⁶ Verdaasdonk, H., 'de verborgen willekeur van de recensent.' In: *Boekman 57*, vijftiende jaargang, herfst 2003, p. 96.

De sterk vercommercialiseerde ‘cultuurindustrie’ wordt door diverse auteurs van het themanummer van *Boekman* gezien als oorzaak van de reductie en de vervlakking van de kunstkaternen in dag- en weekbladen. ‘Hoe meer de kunst door marktmechanismen beïnvloed wordt, hoe minder de onafhankelijke oordelen van critici tellen, zo luidt de veronderstelling.’²⁷ Het themanummer van *Boekman* samengevat: de kunstkritiek lijdt onder de gereduceerde ruimte in kranten en opiniebladen, de fusies in de regionale pers, de lage honoraria voor kunstcritici, de gebrekkige vaardigheden van afgestudeerde kunsthistorici en een te gespecialiseerde auteurs.

De veronderstelling dat de kunstkritiek zich in een crisis bevindt is gebaseerd op twee vermoedens: de (afname in) kwaliteit van de kunstkritiek en een kwantitatieve afname in aandacht voor de kunstkritiek.

Uit bovenstaande uiteenzetting van het kunstkritiekdebat blijkt dat internationaal gezien verschillende aspecten lijken te wijzen op een crisis in de kunstkritiek. Onder meer de commercialisering, professionalisering en academisering zijn als oorzaak van deze crisis aangewezen. De vraag of deze oorzaken een belangrijke rol spelen valt te bezien. Zo blijkt academisering, met als gevolg onleesbaarheid en een hoog theoretisch gehalte van de kunstkritiek, een betwistbaar punt. In *Boekman* komt naar voren dat kritiek juist theoretisch goed onderbouwd dient te worden en dat de criticus over een mate van expertise dient te beschikken. Naast de inhoudelijke oorzaken van een crisis in de kunstkritiek is ook de afname van aandacht voor kunstkritiek aan discussie onderhevig. Onder meer Van Dijk & Janssen tonen aan dat er van een afname geen sprake is tussen 1965-1990. Daarbij wordt de bewering dat er een crisis is, verworpen omdat deze van alle tijden is en zich voornamelijk intern afspeelt.

Over de periode vanaf de jaren '70 bestaat er al met al discussie over het bestaan van een crisis in de kunstkritiek. Doorman (2010) spreekt echter van een ‘nieuwe’ crisis in de kunstkritiek. Verschilt deze ‘nieuwe’ crisis van de crisis waarover al jaren discussie woedt zoals hierboven is beschreven? In de volgende paragraaf zal deze ‘nieuwe’ crisis nader worden besproken. Het is ook hier de vraag of er daadwerkelijk sprake is van een crisis.

2.2 De huidige crisis in de kunstkritiek

Doorman spreekt anno 2010 over een ‘nieuwe’ crisis in de kunstkritiek:

Ondanks de nooit ontbrekende scepsis is het belang van de kritiek pas de laatste twee decennia snel minder vanzelfsprekend geworden. In hoog tempo schaffen kranten en tijdschriften hun kritieken en recensies af. [...] En waar de laatste twintig jaar het woord kunstkritiek valt, is het woord crisis inmiddels zelden ver weg. (Doorman 2010)

In zijn lezing *Het woeden der kritiek* (2010) geeft Doorman een vijftal problemen die de huidige crisis zou kenmerken. In de eerste plaats is volgens hem sprake van een crisis doordat de academisch gevoede kritiek zich van de openbare of journalistieke kritiek zou hebben vervreemd. De journalistiek is zich

²⁷ Hermsen, J., ‘De kritiek’ In: *Boekman* 57, vijftiende jaargang, herfst 2003, p. 5.

steeds populistischer gaan opstellen en verruilt kritiek voor amusement. Ten tweede kenmerkt het heden zich door het enorme aanbod aan cultuur. Wegens dit enorm gegroeide aanbod is de greep die de kritiek heeft op het geheel aan het afnemen. Het aanbrenge van een hiërarchie is door het enorme aanbod complex geworden. Een derde probleem vormt het oprukkende marktdenken. Commerciële eisen nemen tegenwoordig een dominante plaats in de kunstverslaggeving in: 'Bij media gaat het lekker lezende interview meer en meer boven de doorwrochte analyse.'²⁸ De vierde tendens die volgens Doorman de kunstcritiek bedreigt, is de crisis in de kranten- en tijdschriftenwereld. De traditionele media hebben nog steeds geen afdoende antwoord op het internet en het grote aanbod aan gratis informatie. Het vijfde gesignaleerde probleem dat de laatste decennia is gegroeid, betreft het wantrouwen jegens het gezag. Doorman is van mening dat het gezag van de kunstcriticus mede door het internet afgenomen is doordat iedereen mee kan praten en het oordeel van de meerderheid het zwaarste weegt.

Doorman baseert zich op het boek van de Amerikaans literatuurwetenschapper McDonald (2007).²⁹ McDonald kijkt naar het kunstkritische landschap van de laatste decennia en komt tot de slotsom dat de criticus dood is:

The era of experts, the informed cognoscenti whose judgments and tastes operated as a lodestar for the public, has seemingly been swept aside by a public that has laid claim to its capacity to evaluate its own cultural consumption. The contraction of academic criticism and the expansion of reviewing are both symptoms of the same anti-authoritarianism: a refusal of top-down instruction and a suspicion of hierarchy. The critic-as-instructor, as objective judge and expert, had yielded to the critic who shares personal reactions and subjective enthusiasms. If anyone can be a critic, then there is hardly any need for specialized and devoted professionals. (McDonald 2007: 4-5)

McDonald situeert de dood van de criticus en de teloorgang van zijn gezag, met de komst van de Cultural Studies vanaf 1969. Kunst- en cultuurproducten konden volgens de aanhangers van de Cultural Studies namelijk alleen nog gelezen worden als sociaal document, de artistieke waardebe­paling was niet langer het doel van de kritiek. Daarnaast heeft het internet bijgedragen aan het verlies aan autoriteit van de criticus. McDonald is van mening dat niet iedereen de rol van criticus kan vervullen, zoals nu gebeurt op het internet. Hij verdedigt de waarde van de criticus als de expert, als de specialist en de autoriteit die meer weet dan het gemiddelde lezerspubliek. In het verleden bleek deze criticus van grote waarde voor de lezer. Ook de kunstenaars zelf hadden baat bij een gezonde kritische cultuur. McDonald besluit zijn boek dan ook met een oproep aan de opleidingen. Kunstcritiek moet een volwaardig onderdeel worden van de academische opleiding. Tevens houdt McDonald een pleidooi voor een verbinding tussen de wetenschappelijke kritiek en de kunstjournalistiek.

²⁸ Doorman, M., Het woeden der kritiek. 21 januari 2010.

²⁹ McDonald, R., The death of the critic. Continuum, Londen 2007.

Zoals blijkt uit het bovenstaande, is er sprake van een ‘nieuwe’ crisis in de kunstkritiek. Nieuwe aspecten zoals de opkomst van het internet lijken hierbij een grote rol te spelen. Van Dijk & Janssen benoemden het internet al als een mogelijk probleem. Door de opkomst van het internet echter te vergelijken met die van de televisie, en door het ontbreken van empirisch bewijs van een negatief gevolg in 1995, wordt dit probleem door Van Dijk & Janssen verworpen. Gezien de enorme ontwikkelingen op het gebied van internet sinds 1995, lijkt de vergelijking met de opkomst van de televisie mijns inziens nu niet meer op te gaan. In dit licht is sprake van een nieuwe crisis. Daarbij moet wel opgemerkt worden dat er nog steeds veel overeenkomsten aan te wijzen zijn tussen de huidige crisis en die vanaf de jaren ‘70. De veronderstelling dat de kunstkritiek zich eens in de zoveel tijd in een crisis bevindt, is gebaseerd op twee factoren: de teruglopende kwaliteit en de afnemende mate van aandacht voor kunstkritiek. Over de mate van aandacht voor de kunstkritiek in de huidige periode is nog weinig bekend. In de volgende paragraaf zal het onderzoek dat al wel is gedaan, worden besproken.

2.3 Empirisch onderzoek naar de dekking van kunst- en cultuurverslaggeving

Empirisch onderzoek naar de huidige stand van zaken in de kunst- en cultuurverslaggeving, ofwel naar de huidige crisis in de kunstkritiek, is naar mijn mening nog weinig gedaan. Het besproken onderzoek van Janssen (2006) is van groot belang maar gedateerd. Het gaat immers over de periode 1965-1990.

Het National Arts Journalism Program (NAJP), een Amerikaanse organisatie die in het leven is geroepen met als doel het verbeteren van de kwaliteit van de kunst- en cultuurjournalistiek, publiceerde tweemaal een onderzoek naar de dekking van kunst- en cultuurberichtgeving in de reguliere Amerikaanse, gedrukte media.³⁰ Uit de analyse *Reporting the Arts II* (2004), komt naar voren dat in de jaren 1999-2004 geen toename te bespeuren is in de kunst- en cultuurberichtgeving. De meerderheid van de Amerikaanse kranten kent daarentegen een sterke afname van de redactionele ruimte gewijd aan de kunsten. Deze afname is te wijten aan de uitbreiding van de ruimte voor culturele agenda’s en de afname van de totale redactionele omvang van de krant. Daarnaast zijn ook de afzonderlijke artikelen korter dan vijf jaar geleden.

Internationaal vergelijkend onderzoek is verricht door Janssen, Kuipers en Verboord (2008). Op basis van een kwantitatieve inhoudsanalyse hebben Janssen, Kuipers, Verboord gekeken naar de aandacht voor buitenlandse kunst- en cultuurberichtgeving in Nederland, Frankrijk, Duitsland en Amerika. Uit de resultaten blijkt dat de dekking van internationale kunst- en cultuurverslaggeving is toegenomen in de Europese landen. De aandacht voor Amerikaanse kunst en cultuur is in de Europese kunst- en cultuurberichtgeving het meest prominent aanwezig.

Nederlands onderzoek naar de huidige stand van zaken in de kunstverslaggeving verscheen zeer recent van de hand van Van den Berg (2010). Van den Berg concentreert zich in zijn onderzoek op de theaterkritiek. Hiervoor raadpleegde hij de database van het Theater Instituut Nederland (TIN) waarin

³⁰ National Arts Journalism Program. <<http://www.najp.org>> Geraadpleegd op 10 maart 2010. Inmiddels is het NJAP opgeheven.

alle dagbladrecensies over de podiumkunsten (uitgezonderd muziek) over het hele jaar worden opgenomen. Uit het onderzoek blijkt dat het slecht gaat met de kunstkritiek over podiumkunsten. De ruimte die de kritiek inneemt in de gedrukte media is afgenomen. Over de periode 2001-2009 laten de TIN-cijfers een duidelijke afname zien van het aantal recensies: van 1677 naar 1187 per jaar.

Zoals hierboven beschreven, is er nog weinig empirisch onderzoek gedaan naar de kunst- en cultuurberichtgeving en de kunstkritiek in het bijzonder. Amerikaans onderzoek toont een afname in kunst- en cultuurberichtgeving aan. Het is echter de vraag of de Amerikaanse situatie te vergelijken is met de Nederlandse. Onderzoek gericht op de Nederlandse situatie is gedateerd of richt zich enkel op een specifiek deelgebied van de kunstkritiek, zoals de podiumkunsten. Het is daarom van belang, wanneer je iets wilt zeggen over de huidige crisis, dat er empirisch onderzoek gedaan wordt naar de gehele kunst- en cultuurverslaggeving.

2.4 Probleemstelling

Anno 2010 verkeert de kunstkritiek volgens velen wederom in een crisis. Een crisis in de kunstkritiek kan zoals aangegeven kwalitatief en/of kwantitatief van aard zijn. Met een crisis op kwantitatief niveau wordt bedoeld dat er een grote afname te signaleren is in de aandacht voor de kunstkritiek. Met aandacht wordt hier de omvang van de kunstkritiek bedoeld. Het empirisch bewijs dat de kunstkritiek op dit punt in crisis verkeert, ontbreekt echter nog. Daarom is het van belang hier onderzoek naar te doen. Dit onderzoek zal zich richten op de kwantitatieve kant van de crisis in de kunstkritiek. De hoofdvraag luidt als volgt:

Is er sprake van een crisis in de kunstkritiek gelet op de omvang van de kunstkritiek in twee Nederlandse dagbladen gedurende de periode 2000-2010?

Hierbij is gekeken naar kwantitatieve veranderingen die te signaleren zijn in de mate van aandacht voor kunst in het algemeen, specifieke kunstvormen, soorten berichtgeving en buitenlandse kunstproducten. Hiervoor zijn de volgende deelvragen opgesteld:

Deelvraag 1:

Is de omvang van kunst- en cultuurberichtgeving in de kranten tussen 2000 en 2010 afgenomen?

Hypothese:

De omvang van kunst- en cultuurberichtgeving is afgenomen.

Deelvraag 2:

Hoe heeft de kunst- en cultuurberichtgeving zich voor specifieke kunstvormen tussen 2000 en 2010 ontwikkeld?

Hypothese:

Fictie, film en popmuziek hebben nog steeds een groot aandeel in de kunst- en cultuurberichtgeving.

Deelvraag 3:

Is de omvang van recensies in de kranten tussen 2000 en 2010 afgenomen?

Hypothese:

De omvang van recensies is afgenomen.

Deelvraag 4:

Is een verschuiving waar te nemen van de aandacht voor recensies naar de aandacht voor serviceartikelen?

Hypothese:

Er vindt een verschuiving plaats van de aandacht voor recensies naar de aandacht voor interviews en serviceartikelen.

Deelvraag 5:

Is de berichtgeving over buitenlandse kunst- en cultuurproducten toegenomen?

Hypothese:

De berichtgeving over buitenlandse kunst- en cultuurproducten is toegenomen.

Om bovenstaande vragen te kunnen beantwoorden is een kwantitatieve inhoudsanalyse van de kunst- en cultuurberichtgeving in enkele Nederlandse dagbladen tussen 2000-2010 uitgevoerd, om meer zicht te krijgen op de veranderingen die daarin zijn opgetreden. Hierbij is gekeken naar de aandacht voor kunst en cultuur, de aandacht voor specifieke kunstvormen, de soorten berichtgeving en de buitenlandse kunstproducten in Nederlandse dagbladen.

In het volgende hoofdstuk ga ik in op de contextuele invloeden die mogelijk van invloed zijn op de veranderingen en ontwikkelingen in de kunst- en cultuurberichtgeving. Na een presentatie van de resultaten uit de kwantitatieve inhoudsanalyse (Hoofdstuk 5 *Resultaten*) zullen deze contextuele invloeden gekoppeld worden aan de waargenomen uitkomsten (Hoofdstuk 6 *Interpretatie*).

III. Contextuele invloeden op de kunst- en cultuurverslaggeving

Diverse ontwikkelingen in en buiten het dagbladbedrijf lijken ten grondslag te liggen aan de veranderingen van de informatievoorziening over kunst en cultuur in Nederlandse kranten.

3.1 Groei van het culturele aanbod

Het aanbod waarop de kunstkritiek reflecteert en op kan reflecteren heeft de afgelopen decennia een hoge vlucht genomen. Ten eerste is de grens tussen hoge en lage cultuur vervaagd. Ten tweede zien we een toename van cultuurvormen die vroeger niet bestonden, of niet tot het domein van de kunst gerekend werden, zoals games, mode en design. Ten derde bestaat er meer kruisbestuiving tussen verschillende kunstvormen. Ten vierde is kunst en cultuur uit andere landen vaker voorwerp van kunstkritiek geworden dan voorheen.³¹ Ten slotte, hebben de nieuwe media door de snelheid en toegankelijkheid ook grote gevolgen voor (verspreiding van) de kunstkritiek. Kortom: de aandacht voor van kunst is om verschillende redenen toegenomen. Tussen 1965 en 1990 leidt deze groei tot een absolute toename van de berichtgeving.³²

3.2 Publieke belangstelling voor kunst & cultuur

Naast een toename van het culturele aanbod is de publieke belangstelling eveneens van invloed op de kunst- en cultuurberichtgeving.

3.2.1 *Verbreiding van het publiek voor kunst en cultuur*

Zoals aangegeven is de grens tussen hoge en lage cultuur steeds meer aan het vervagen. 'Kunst- en cultuurliefhebbers lijken zich steeds minder aan te trekken van traditionele richtlijnen.'³³ Een combinatie van interesses bij afzonderlijke personen komt steeds vaker voor dan voorheen. Mensen worden steeds meer 'culturele omnivoren', een begrip dat in 1992 is geïntroduceerd door Peterson & Simkus (1992). De zogenoemde culturele omnivoor is geïnteresseerd in zowel hoge als lage cultuur. Ook is er door een uitdijende middenklasse een grote groep incidentele 'cultuurgebruikers' bijgekomen.³⁴

Daarbij is het publiek sinds de jaren zeventig sterk verbreed. De combinatie van de volgende factoren heeft geleid tot een groei van het aantal mensen dat geïnteresseerd is in kunst en cultuur. Allereerst heeft elke generatie meer opleiding genoten, heeft zij meer salaris ontvangen en heeft zij meer vrije tijd.

³¹ Janssen, S., Kuipers, G., Verboord., M., 'Cultural Globalization and Arts Journalism : The International Orientation of Arts and Culture Coverage in U.S., Dutch, French, and German Newspapers, 1955 to 2005'. In: American sociological review : official journal of the American Sociological Society. Vol. 73 (2008), afl. 5, p. 719.

³² Janssen, S., 'De status van de kunsten in de Nederlandse pers 1965-1990'. In: Dorleijn, G.J. en Van Rees, K. (red.), De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000. Van Tilt, Nijmegen 2006, p. 210.

³³ De Haan, J., 'De opmars van de culturele omnivoor'. In: De Haan, J., Van den Broek, A., Huysman, F. en Breedveld, K., Tijdsverschijnselen. Impressies van de vrije tijd. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, juli 2003, p. 99.

³⁴ Drosterij, G., Reflecties over kunstkritiek en haar omgeving. Pierre Bayle Stichting.

<http://gerarddrosterijn.nl.files.wordpress.com/2008/02/drosterij_notitie-over-kunstkritiek.pdf> Geraadpleegd op 2 juli 2010.

Daarnaast worden dankzij overheidssubsidies veel artistieke evenementen en producten voor een groter aantal mensen toegankelijk. Tevens heeft de ontzuiling ervoor gezorgd dat de cultuurparticipatie van Nederlanders is veranderd. De meeste mensen accepteren religie of ideologie niet langer als enige richtsnoer voor hun activiteiten op cultureel gebied.

3.2.2 *Cultuurparticipatie & mediagebruik*

In opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) rapporteert het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) met enige regelmaat over de culturele belangstelling van de Nederlandse bevolking.³⁵ Uit de meest recente trendrapportage over cultuurparticipatie en mediagebruik blijkt dat de publieke belangstelling voor cultureel erfgoed onder de Nederlandse bevolking tussen 1995 en 2007 is toegenomen. Bij de kunsten doen zich grote veranderingen voor in het bereik van cabaret en populaire muziek (pop, jazz en musical). Sinds 1995 is het bezoek aan deze podiumkunsten gestegen. Daarentegen hebben uitvoeringen van klassieke muziek sinds het midden van de jaren negentig een kleiner bereik gekregen. Bij de beeldende kunst valt geen publieksrimp te constateren, de kunstmusea hebben meer bezoekers ontvangen. Het bereik van toneel en ballet is nagenoeg niet veranderd. De film heeft in de periode 1995-2003 een groter aandeel Nederlanders getrokken, maar sinds 2003 heeft die stijging zich niet doorgezet. Het mediagebruik kenmerkt zich door een stijging van de boekverkoop, terwijl het lenen van boeken bij de openbare bibliotheek is gedaald. De televisie ondervindt sinds 2000 concurrentie van het internet.

Het SCP stelt dat de balans in de publieke belangstelling meer doorslaat in de richting van populaire cultuur omdat het bezoek aan populaire cultuur toeneemt en dat aan traditionele cultuur gelijk blijft. De vraag is of deze trends zich ook voordoen in de kunst- en cultuurberichtgeving.

Janssen (2006) komt tot de conclusie dat de ontwikkeling van de verslaggeving van specifieke kunstvormen tussen 1965 en 1990 nauw gerelateerd lijkt te zijn aan de veranderende culturele interesses onder de Nederlandse bevolking: 'De verschuivingen in de aandacht voor individuele kunstvormen corresponderen tot op grote hoogte met de veranderingen die zich sinds de jaren zestig hebben voorgedaan in de culturele voorkeuren en informatiebehoeften van (specifieke groepen) Nederlandse consumenten en krantenlezers.'³⁶

3.3 **De positie van de krant**

Ontwikkelingen in het dagbladbedrijf zijn mogelijk ook van invloed op de kunst- en cultuurberichtgeving. Daarnaast hangt de uitbreiding of afname van plaatsruimte voor kunst in Nederlandse kranten nauw

³⁵ Van den Broek, A., De Haan, J., Huysmans, F., Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars. Trends in cultuurparticipatie en mediagebruik. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag mei 2009.

³⁶ Janssen, S., 'De status van de kunsten in de Nederlandse pers 1965-1990'. In: Dorleijn, G.J. en Van Rees, K. (red.), De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000. Van Tilt, Nijmegen 2006, p. 214.

samen met de positie van andere nieuws- en informatiemedia.³⁷ Tegenwoordig besteden meer media aandacht aan kunst en cultuur.

3.3.1 *Ontwikkelingen in het dagbladbedrijf*

Het krantenlandschap is de afgelopen jaren veranderd. Zo werd *NRC.NEXT* opgezet als ‘jongerenkrant’ naast *NRC Handelsblad* en kreeg een behoorlijk cultureel profiel. *NRC.NEXT* bericht namelijk wekelijks over kunst. Bovendien zijn er ook drie gratis, veelgelezen kranten bij gekomen: *METRO*, *SPITS* en *DE PERS* waarin zekere mate wordt bericht over kunst en cultuur. Helaas staat dit niet in verhouding tot een aantal negatieve ontwikkelingen: de instortende advertentiemarkt en de teruglopende oplagecijfers.³⁸ Het krantenbedrijf is immers een commerciële aangelegenheid en afhankelijk van het marktmechanisme, het geheel van vraag en aanbod. De commercialisering wordt nog al eens aangewezen als hebbende een negatieve invloed op goede kunst- en cultuurberichterij en de kunstkritiek in het bijzonder. Ook lijken kranten nog steeds geen afdoende antwoord te hebben op de gratis informatie op het internet.

3.3.2 *Opkomst van het internet*

In 1993 wordt het World Wide Web buiten universiteiten en grote bedrijven voor het grote publiek toegankelijk. De verspreiding van internet heeft zich in ongeveer vijftien jaar voltrokken. In 1995 heeft nog maar 4% van de Nederlanders thuis de beschikking over internet. Dit aandeel is naar 46% gestegen in 2000 en naar 93% in 2009.³⁹ De opmars van digitale media is onmiskenbaar in het mediagebruik. Terwijl het gebruik van digitale media groeit, daalt dat van gedrukte media en van de radio.

Daarbij heeft het internet zich aangediend als een aanvullende bron van informatie over kunst en cultuur. Met name tieners en twintigers gebruiken het internet vaker dan de gedrukte media om zich over kunst en cultuur te informeren.⁴⁰ Voor de overige (oudere) leeftijdsgroepen is dit tussen 1995 en 2007 niet het geval. De krant heeft dus nog steeds een belangrijke functie in het bereiken van het in kunst- en cultuurgeïnteresseerde publiek.

Omdat het internet zich als aanvullende bron van informatie over kunst en cultuur aanbiedt, ontpoppen zich op het internet diverse initiatieven waarop kunst- en cultuurberichterij te vinden is. Het aanbod op het internet is enorm en kent geen grenzen zoals de (beperkte) ruimte gewijd aan kunst in een krant. Het aantal professionele webinitiatieven mag dan zijn toegenomen, enige reserve lijkt op zijn plaats te zijn vanwege het teruglopende aantal lezers. Ook missen de meeste sites het wekelijkse ritme van kranten en tijdschriften. Een ander essentieel probleem is de vraag hoe de consument terecht komt bij de juiste informatie op het internet.

³⁷ Janssen (2006) citeert Schneider en Hemels (1943).

³⁸ Van den Berg, S., ‘Theaterkritiek in de verdrukking: acht jaar later’. In: *TM, tijdschrift over theater, muziek en dans*. Veertiende jaargang, mei 2010, p. 19.

³⁹ De Haan, J., *De trage acceptatie van snelle media*. Amsterdam University Press, Amsterdam 2010, p. 7-8.

⁴⁰ Van den Broek, A., De Haan, J., Huysmans, F., *Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars. Trends in cultuurparticipatie en mediagebruik*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag mei 2009, p. 120.

3.3.3 *Het gezag van de kunstkriticus*

McDonald (2007), Keen (2007) en Doorman (2010) zijn van mening dat de opkomst van het internet grote gevolgen heeft voor het gezag van de kunstkriticus. Op het internet regeert ‘the wisdom of the crowd’. Volgens Keen is de professional mede door de opkomst van het internet vervangen door de amateur.⁴¹ Ook McDonald stelt dat het verlies van autoriteit te wijten is aan het internet omdat iedereen op het internet kan publiceren: ‘we’re all critics now’.⁴² Daarbij wordt volgens McDonald autoriteit niet langer toegekend aan de professional of de expert, omdat kwaliteit gezien wordt als een kwestie van smaak en niet als een oordelend vermogen.

Ondanks deze negatieve geluiden ziet Doorman perspectief in de kunstkritiek op het internet. Hij stelt dat het internet een nieuw podium vormt. De kwaliteitspers dient hier volgens Doorman op te reageren aangezien krantenlezers steeds vaker ook digitale lezers zijn. Volgens Doorman moeten kranten investeren in het aanbieden van goede kunstkritiek op het internet. Terecht merkt hij op dat het ideale betaalmodel van een dergelijk initiatief nog niet gevonden is. Maar hij is van mening dat de kranten die in cultuur en in journalistieke kwaliteit hebben geïnvesteerd het de laatste decennia relatief goed hebben gedaan.

Bovenstaande contextuele invloeden zoals de groei van het culturele aanbod, de verbreding van de publieke belangstelling en de positie van de krant als massamedium zijn mogelijk van invloed op de kunst- en cultuurverslaggeving en de kunstkritiek in het bijzonder. Tegenwoordig besteden meer media aandacht aan kunst en cultuur en is de opkomst van het internet mogelijk van grote invloed op de afname van de kunst- en cultuurberichtgeving in de kranten. Hierom is het van belang concreet inzicht te krijgen in de mate van aandacht voor kunst- en cultuurverslaggeving in de Nederlandse kranten. Het volgende hoofdstuk gaat daarom in op de methode die gehanteerd is om deze vraag te kunnen beantwoorden.

⁴¹ Keen, A., The Cult of the Amateur. How Today’s Internet is Killing Our Culture and Assaulting Our Economy. Nicholas Brealey Publishing, Londen 2007, p. 37.

⁴² McDonald, R., The death of the critic. Continuum, Londen 2007, p. 17.

IV. Methode

In dit hoofdstuk wordt de methode die gehanteerd is voor het onderzoek naar de crisis in de kunstkritiek, de kwantitatieve inhoudsanalyse, beschreven en verantwoord.

4.1 Kwantitatieve inhoudsanalyse

Om de dekking van de kunst- en cultuurberichtgeving - in het bijzonder voor de kunstkritiek - in de Nederlandse pers in kaart te brengen wordt een kwantitatieve inhoudsanalyse uitgevoerd. Op het gebied van het onderzoek naar media-inhoud is een inhoudsanalyse een veelvoorkomende methode. Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat het een geschikte methode is om inzicht te verkrijgen in de stand van zaken in de kunst- en cultuurberichtgeving.⁴³ Een inhoudsanalyse-onderzoek naar berichtgeving over kunst- en cultuur richt zich op vragen als de aard en de mate waarin over kunst wordt bericht (bijv. Janssen 2006; NAJP 2004), op de wijze van berichtgeving rond specifieke thema's (bijv. Stuivenberg 2002; Van den Berg 2010) en meer gericht op contextuele invloeden op de kunstberichtgeving, zoals globalisering (bijv. Janssen, Kuipers & Verboord 2008).

Het onderhavige onderzoek sluit bij de eerstgenoemde vraagstelling aan, het aantonen van veranderingen en ontwikkelingen in de aard en mate waarin over kunst wordt bericht. Het doel is kwantitatief beschrijvend van aard. Dit houdt in dat geprobeerd is vast te stellen wat er over de inhoud van de betreffende media gezegd kan worden, bijvoorbeeld wat er zoal in naar voren komt en hoe dat gebeurt.⁴⁴

Op basis van een statistische analyse is gekeken naar de aandacht voor kunst, specifieke kunstvormen, soorten kunstberichtgeving en buitenlandse kunstproducten in dagbladen tussen 2000 en 2010.

Janssen (2006) constateert dat de culturele berichtgeving tussen 1965 en 1990 sterk uitgebreid is, met name door de verbreding van het publiek voor kunst en cultuur. Daarnaast vormt het groeiende aanbod van kunst- en cultuurproducten een andere belangrijke ontwikkeling in de uitbreiding van de krantenberichtgeving over kunst. De toename van het culturele aanbod leidt tot meer berichtgeving over kunst en cultuur. Daarbij hangt de uitbreiding van de plaatsruimte voor kunst in Nederlandse kranten nauw samen met de positie van kranten ten opzichte van andere nieuws- en informatiemedia.

In aanvulling op Janssen (2006) wil ik nagaan in welke mate en op welke manier de aandacht voor kunst in kranten is veranderd en/of ontwikkeld. Voor de afgelopen tien jaar is dit zoals vermeld in beperkte zin onderzocht.⁴⁵ Het onderzoek van Janssen zegt bijvoorbeeld niets over de soort kunstberichtgeving. Wat betreft de berichtgeving over theater constateren zowel Stuivenberg (2002) als Van den Berg (2010) dat de kritiek in kranten in de verdrukking is gekomen. Maar de methode die Stuivenberg hanteert, roept vragen op. Stuivenberg heeft onderzocht of de kunstkritiek en de theaterkritiek in het bijzonder tussen 1991 en 2001 aan ruimte heeft ingeboet. Hiervoor heeft Stuivenberg het aantal recensies dat verschenen

⁴³ Janssen 2006, Janssen, Kuipers & Verboord 2008, NAJP 2004, TM 2002, TM 2010.

⁴⁴ Wester (et al.), *Inhoudsanalyse theorie en praktijk*. Kluwer, Deventer 2006, p. 20.

⁴⁵ Hierbij heb ik het niet over personderzoek in het algemeen.

in *Algemeen Dagblad*, *NRC Handelsblad*, *Het Parool*, *Trouw* en *de Volkskrant* in de maand november geteld. Het tellen van het aantal recensies van één maand kan echter niet gezien worden als representatief voor een jaar. Dit omdat voor mediaproducten geldt dat het tijdstip van uitzending of verschijning van invloed zijn op de inhoud: 'Zo staat de krant bijvoorbeeld 's maandags vol met sportuitslagen en –verslagen, vrijdags met toneel, film en kunstrecensies en zaterdag met opiniërende artikelen en ingezonden brieven. Daarnaast staat datgene wat vandaag in de krant staat niet los van wat gisteren in de krant stond'.⁴⁶ Daarbij heeft Stuivenberg boek- en filmrecensies buiten beschouwing gelaten. Hierdoor kan niet worden vastgesteld dat de kunstkritiek als geheel is afgenomen. Er kan bijvoorbeeld sprake zijn van een toename van film- en boekrecensies in relatie tot de afname van theaterkritiek.

Ook plaats ik een kanttekening bij het onderzoek van Van den Berg. Van den Berg heeft niet gekeken naar de lengte van recensies. De afname van theaterkritiek is slechts gemeten aan de hand van het aantal recensies dat in de kranten verscheen.

In Amerika is volgens het NAJP (2004) sprake van een totale afname van kunst- en cultuurverslaggeving. De redactionele ruimte gewijd aan kunstverslaggeving is mede door de uitbreiding van kunstagenda's afgenomen. Janssen, Kuipers en Verboord (2008) stellen dat de culturele berichtgeving meer aandacht besteedt aan buitenlandse kunst.

Ik wil de aandacht voor kunst- en cultuur in dagbladen tussen 2000 en 2010 onderzoeken. Voor het onderzoeken van mediaberichtgeving over een dergelijke lange tijdsperiode ligt een kwantitatieve inhoudsanalyse voor de hand. 'Deze methode is bij uitstek geschikt om gegevens te verzamelen over een omvangrijk aantal mediaberichten, waarbij vergelijkingen, zoals bijvoorbeeld tussen tijdsperioden wat betreft aantal en thematiek van de berichten, mogelijk zijn.'⁴⁷

Aangezien de onderzoeksmethode en de selectie van het onderzoeksmateriaal in dit hoofdstuk centraal staan komen deze in de volgende paragraaf aan bod.

4.2 Materiaalselectie & onderzoeksmethode

In de probleemstelling komt naar voren dat het onderzoek gericht is op de veranderingen en ontwikkelingen in de kunst- en cultuurverslaggeving in Nederlandse dagbladen gedurende de periode 2000-2010. Dit kan in principe breed opgevat worden, Nederland kent naast landelijke dagbladen bijvoorbeeld ook regionale kranten. Het is praktisch gezien niet uitvoerbaar om alle kranten te onderzoeken en dus is een selectie noodzakelijk. Hierom is gekozen voor twee grote Nederlandse dagbladen: *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad*. De keuze voor dit onderzoeksmateriaal is gemaakt op basis van de gedachte dat de kunst- en cultuurverslaggeving zich concentreert in deze twee dagbladen. *De Volkskrant* en *NRC Handelsblad* hebben het grootste aanbod van kunst- en cultuurberichtgeving. Het onderzoek van Stuivenberg (2002) onderschrijft deze gedachte.⁴⁸

⁴⁶ Wester (et al.), *Inhoudsanalyse theorie en praktijk*. Kluwer, Deventer 2006, p. 21

⁴⁷ Idem, p. 47.

⁴⁸ Stuivenberg, R. 'Debat over theaterkritiek'. In: *TM, tijdschrift over theater, muziek en dans*. Zesde jaargang, maart 2002: p. 36.

De kwantitatieve inhoudsanalyse is gemaakt aan de hand van een steekproef. Maar zelden wordt gewerkt met een pure toevalssteekproef.⁴⁹ Omdat de kunst- en cultuurverslaggeving in dagbladen afhankelijk is van seizoenen en weekdays is ervoor gekozen om een *geconstrueerde week* te hanteren. Op deze manier houd ik op voorhand rekening met het feit dat media-inhouden kunnen variëren per dag. Het principe van de geconstrueerde week, in navolging van het onderzoek van Janssen, Verboord & Kuipers (2008), luidt als volgt: voor elke dag van de week is per kwartaal een willekeurig nummer genomen, resulterend in vier geconstrueerde weken per peiljaar.⁵⁰ De steekproef voor de analyse omvat totaal 144 nummers. Om iets te kunnen zeggen over 2010 is het noodzakelijk de eerste twee kwartalen aan te vullen met gegevens uit 2009. De onderzochte nummers zijn dus in 2000, 2005 en in de eerste twee kwartalen van 2010 verschenen, aangevuld met de laatste twee kwartalen van 2009.⁵¹

4.3 Dataverzameling

Om aan de gewenste exemplaren te komen heb ik gebruik gemaakt van een aantal archiefdiensten. Met behulp van de krantendatabase LexisNexis en de microfiches in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag zijn de gegevens verzameld. In de praktijk blijkt het archief niet geheel compleet te zijn, er ontbreken enkele exemplaren. Om de geconstrueerde week geen geweld aan te doen, heb ik in die gevallen een ander exemplaar genomen.

De analyse betreft alle bijdragen in de kranten die inhoudelijke informatie verschaffen over kunst, zoals recensies, achtergrondartikelen, essays over bepaalde kunstenaars, artistieke trends, stijlen en stromingen, interviews met kunstenaars, filmproducenten, galeriehouders enzovoort. Bijdragen over kunstbeleid, financieel-economisch kunstnieuws, aankondigingen van culturele evenementen en producten zijn ook meegenomen in de analyse evenals korte nieuwsberichten.

4.4 Waarnemingsinstrument

Het waarnemingsinstrument in het onderzoek naar kunst- en cultuurberichtgeving in de krant is opgebouwd uit de volgende onderdelen:

- Algemene en identificatiekenmerken: dat wil zeggen de achtergrondinformatie van de krant en de berichten. Het gaat hier om onder meer de naam van de krant, dag van de week, maand.
- Kunstinformatie: dat wil zeggen aan welke kunstdiscipline aandacht is besteed in de berichten.
- Journalistieke kenmerken: dat wil zeggen de journalistieke verwerking van de berichten. Het gaat hier om de soort berichtgeving.
- Binnen- versus buitenlandse kunstproducten: de vraag of het gaat om een binnen- of buitenlands kunstproduct.

De volgende deelparagrafen gaan nader in op de precieze inhoud en afbakening van deze onderdelen, met uitzondering van het laatste onderdeel.

⁴⁹ Wester et al., *Inhoudsanalyse theorie en praktijk*. Kluwer, Deventer 2006, p. 21.

⁵⁰ Janssen, Kuipers & Verboord (2008) citeren Riffe, Aust & Lacy 1993.

4.4.1 *Algemene en identificatiekenmerken*

Voor ieder nummer / bericht zijn de volgende variabelen genoteerd:

- Naam medium;
- Jaar, datum en dag van verschijning;
- Aantal redactionele pagina's (advertentiepagina's zijn niet meegerekend);
- Aantal redactionele kunstpagina's;
- Aantal redactionele pagina's gewijd aan de kunstagenda;
- Aantal bijdragen over kunst;
- Aantal items over kunst (in één bijdrage kunnen immers meerdere items besproken worden);
- Omvang van de bijdragen gemeten in het aantal woorden (inclusief koppen);

4.4.2 *Specifieke kunstvormen*

Naast de algemene- en identificatiekenmerken is onderzocht aan welke kunstdisciplines aandacht wordt besteed. Hierbij is gewerkt is met dertien hoofdcategorieën, die elk weer diverse deeldisciplines en genres omvatten⁵²:

1. **Algemeen** (waarbij de kunsten in het algemeen worden behandeld of wanneer het gaat om een festival waaronder meer dan vier disciplines vallen);
2. **Fictie** (alle vormen van geschreven fictie. Dus niet enkel poëzie of literaire romans, maar ook thrillers, sciencefiction, stripboeken en autobiografieën. Non-fictie is niet opgenomen in het onderzoek);
3. **Klassieke muziek** (inclusief opera en zogenaamde contemporaine 'serieuze' muziek);
4. **Popmuziek** (onder meer rock, jazz, folk, blues, country en overige popmuziek waaronder theatermuziek);
5. **Film**;
6. **Beeldende kunsten** (waaronder sculpturen, grafische vormgeving, fotografie en multimedialkunst);
7. **Toneel**;
8. **Cabaret, musical & show**;
9. **Dans**;
10. **Televisie** (alleen televisiedrama's);
11. **Musea** (wanneer het onhelder was om welke specifieke discipline het gaat, veel besproken musea vallen bijvoorbeeld onder de categorie beeldende kunst);
12. **Toegepaste kunsten** (omvat architectuur, design, mode, games en internet); en
13. **Kunstbeleid** (inclusief economisch-financieel kunstnieuws).

⁵² Bij het maken van de categorieën is het code-boek van het onderzoek 'Cultural Globalization and Arts Journalism' (2008) gebruikt. Janssen gaf mij de beschikking over de methodiek die gehanteerd is bij het onderzoek. Daarnaast diende het onderzoek van Janssen (2006) als richtsnoer.

4.4.3 Soorten berichtgeving

Naast het onderscheid dat is gemaakt tussen verschillende kunstdisciplines is tevens gekeken naar de soorten berichtgeving. Hierbij zijn de volgende categorieën gehanteerd⁵³:

1. **Interview**

In deze categorie ligt de nadruk op een gesprek met een artiest of een persoon die actief is in de kunstwereld. De betreffende categorie is gehanteerd als het artikel expliciet wordt gepresenteerd als interview of als in de loop van het artikel duidelijk wordt dat de schrijver een gesprek met de artiest heeft gehad.

2. **Recensie**

Verslag van een cultureel evenement of product waarbij het artikel zowel beschrijvende als evaluerende elementen bevat. Er is gekozen om een voorbeschouwing van een cultureel evenement ook te plaatsen in de categorie recensie, omdat deze sterke overeenkomsten vertoont met een recensie. Wanneer de auteur van het artikel het product of evenement in slechts een aantal regels bespreekt, gaat het om een aankondiging, en niet om een recensie.

3. **Aankondiging**

Korte berichtgeving over het verschijnen of de beschikbaarheid van een nieuw product. Omvat vaak alleen beschrijvende informatie en bijna geen evaluatie. Wanneer de aankondiging expliciet deel uitmaakt van een agenda, valt zij onder de categorie agenda.

4. **Nieuwsbericht**

Artikel waarin een actueel product of gebeurtenis wordt gesignaleerd en beschreven.

5. **Achtergrondartikel**

Artikel dat achtergrondinformatie verschaft over een artiest, product of discipline.

6. **Opinie**

Artikel waarin de persoonlijke mening van een auteur over een bepaald fenomeen naar voren wordt gebracht.

7. **Column**

Vast of regelmatig terugkerend artikel met eenzelfde format, geschreven door eenzelfde auteur (of zelfde wisselende auteurs). De column veelal een reflectie of commentaar op een verscheidenheid aan onderwerpen over kunst en cultuur.

8. **Reportage**

Verslag van een cultureel evenement of gebeurtenis.

9. **Rubriek**

Vast of regelmatig terugkerend artikel met eenzelfde format.

10. **Selectie**

Een selectief overzicht van bepaalde culturele evenementen of producten.

⁵³ Bij het maken van de categorieën is eveneens het code-boek van het onderzoek 'Cultural Globalization and Arts Journalism' (2008) gebruikt. Janssen gaf mij de beschikking over de methodiek die gehanteerd is bij het onderzoek.

4.5 Interpreterende inhoudsanalyse

Nu de specifieke kunstvormen en soorten berichtgeving zijn afgebakend, kan gesteld worden dat mijn kwantitatieve inhoudsanalyse niet zuiver statistisch-beschrijvend van aard is. Wester (2006) onderscheidt grofweg twee soorten waarvan de eerste al behandeld: de beschrijvende inhoudsanalyse en de interpreterende inhoudsanalyse. Bij de laatste gaat het om meer complexe kenmerken. Het onderhavige onderzoek is deels interpretatief te noemen omdat een deel van het waarnemingsinstrument, de opgestelde categorieën voor de kunstdisciplines en de soorten berichtgeving, slechts in globale termen is vastgelegd.

In het volgende hoofdstuk presenteer ik de voornaamste bevindingen van de kwantitatieve inhoudsanalyse.

V. Resultaten

In dit hoofdstuk bespreek ik de uitkomsten van de kwantitatieve inhoudsanalyse voor *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad* afzonderlijk. De volgende vragen vormen de leidraad voor de uitgevoerde inhoudsanalyse van *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad*.

- Hoeveel aandacht besteden dagbladen aan kunst?
- Welke vormen van kunst zijn dominant?
- Hoe wordt over kunst bericht (soort berichtgeving)?
- Welke soorten berichtgeving zijn dominant?
- Hoeveel aandacht besteden dagbladen aan buitenlandse kunstproducten?

Allereerst is ingegaan op de resultaten van *de Volkskrant*, gevolgd door de resultaten van *NRC Handelsblad*. Tot slot geef ik met behulp van beide resultaten antwoord op de deelvragen van het onderzoek. Hierbij worden tevens de gestelde hypothesen bevestigd of verworpen.

5.1 *De Volkskrant* en haar kunst- en cultuurberichtgeving

De Volkskrant is opgericht in 1919 en verschijnt sinds 1921 elke dag, behalve op zondag. Tussen 2000 en 2010 heeft *de Volkskrant* dagelijks aandacht besteed aan kunst al dan niet in de vorm van een aparte kunstpagina of katern gewijd aan kunst. In 2000 en 2005 kent *de Volkskrant* de boekenbijlage Cicero op vrijdag en het katern Kunst & Cultuur op donderdag. In 2009 is dit teruggebracht tot Kunst & Boeken op vrijdag. Dit impliceert een afname van de kunst- en cultuurberichtgeving. Sinds april 2010 verschijnt *de Volkskrant* op kleiner formaat. De verandering op kleiner formaat gaat gepaard met de komst van een extra boekenbijlage op zaterdag.⁵⁴

5.1.1 *Aandacht voor kunsten in het algemeen*

Tabel 5.1 Aandacht voor kunst in de krantensteekproef (*de Volkskrant*)

	2000	2005	2010
Aantal bijdragen over kunst	355	408	346
Aantal besproken items	404	475	432
Aantal woorden gewijd aan kunst	212.668	197.981	168.968
Aantal redactionele pagina's gewijd aan kunst	110	139	164
Percentage totale redactionele pagina's gewijd aan kunst	16%	22%	16%

Tabel 5.1 geeft een overzicht van de kunstverslaggeving in *de Volkskrant* tussen 2000 en 2010. In absolute termen is sprake van een afname in de aandacht die de krant aan de kunsten geeft. Het aantal kunstbijdragen is met 3% afgenomen: van 355 in 2000 tot 346 in 2010. Het aantal redactionele pagina's die worden gewijd aan de kunsten is in 2010 sterk toegenomen: 110 versus 164 pagina's. Kanttekening

⁵⁴ Redactie, 'De Volkskrant verschijnt vanaf 29 maart als compacte krant'. In: *De Volkskrant*, 26 februari 2010.

hierbij is dat *de Volkskrant* sinds april 2010 verschijnt op een kleiner formaat en meer pagina's telt. Daarbij kan meer plaats gereserveerd zijn voor advertentieruimte en/of illustraties op de kunstpagina. Het aantal woorden gewijd aan kunst is immers afgenomen waardoor er sprake is van een absolute afname. In 2000 wijdt *de Volkskrant* in de steekproef 212.668 woorden aan de kunsten, in 2010 zijn dit 168.968 woorden. Het aantal woorden is hiermee met 21% afgenomen. Deze afname is tussen 2000 en 2010 geleidelijk te noemen. Doordat de afname van het aantal woorden gewijd aan kunst veel groter is dan de afname van de hoeveelheid kunstbijdragen, kan worden geconcludeerd dat het aantal woorden per kunstbijdrage is afgenomen. De kunst- en cultuurberichterij is dus korter geworden. Hetzelfde gaat ook op wanneer je kijkt naar het aantal besproken items. Ten opzichte van 2000 is het aantal items in 2010 met 6% gestegen terwijl het aantal woorden is afgenomen.

Omdat het aantal woorden van de gehele krant niet geteld is, kan in relatieve termen niet gesproken worden van een afname in aandacht voor de kunsten. Het aantal woorden in de gehele krant is mogelijk ook afgenomen, waardoor kunst relatief gezien dezelfde hoeveelheid aandacht krijgt. Zonder deze informatie is het niet mogelijk hierover conclusies te trekken.

De onderste regel van Tabel 5.1 toont de relatieve hoeveelheid redactionele pagina's die tussen 2000 en 2010 aan kunst worden gewijd. Tijdens deze periode is het aantal redactionele pagina's voor kunst in *de Volkskrant* nagenoeg hetzelfde gebleven.

Het aantal bijdragen, items en woorden op de pagina's gewijd aan de kunstagenda is niet opgenomen in de kwantitatieve inhoudsanalyse. Reden hiervoor is dat het verzamelen van deze gegevens ondoenlijk veel werk is. Om toch enig idee te krijgen van hoe het gesteld is met de kunstagenda in 2010 ten opzichte van 2000, is het aantal redactionele pagina's gewijd aan de kunstagenda geteld. Daarbij is uitgerekend wat het aandeel van de kunstagenda is ten opzichte van het totaal aantal redactionele pagina's gewijd aan kunst.

Tabel 5.2 Aantal en percentage pagina's gewijd aan de kunstagenda (*de Volkskrant*)

	2000		2005		2010	
	N	%	N	%	N	%
Kunstagenda	21	19	17	12	11	7

Uit Tabel 5.2 blijkt dat zowel het aantal als het percentage van de pagina's gewijd aan de kunstagenda een sterke afname kent. Deze afname is tussen 2000 en 2010 geleidelijk te noemen.

5.1.2 Aandacht voor specifieke kunstvormen

Hoe heeft de verslaggeving van specifieke kunstvormen zich ontwikkeld? Tabel 5.3 toont de hoeveelheid en het percentage woorden dat aan elke kunstvorm zijn gewijd. Een vergelijking tussen de ruimte die in 2000 en 2010 is vrijgemaakt voor de dertien kunstvormen, toont veranderingen voor een klein aantal kunstvormen.

Tabel 5.3 Aantal en percentage woorden per kunstvorm (de Volkskrant)

KUNSTVORM	2000		2005		2010	
	N	%	N	%	N	%
Algemeen	1076	1	2.349	1	5.303	3
Fictie	63.490	30	38.847	20	33.936	20
Klassieke muziek	21.964	10	11.885	6	13.802	8
Popmuziek	31.136	14	26.838	14	24.460	14
Film	23.162	11	25.450	13	24.820	15
Beeldende kunst	25.024	12	34.195	17	21.081	12
Toneel	21.699	10	21.107	11	12.944	8
Cabaret, musical & show	5.721	3	4.805	2	2.772	2
Dans	2.426	1	5.951	3	6.696	4
Televisie	1.818	1	669	0	538	0
Musea	2.205	1	2.553	1	7.778	5
Toegepaste kunsten	7.955	4	15.621	8	9.696	6
Kunstbeleid	4.992	2	7.711	4	5.142	3

Met de daling van het totaal aantal woorden gewijd aan kunst is de aandacht die *de Volkskrant* aan geschreven *fictie* heeft besteed tevens fors gedaald. De hoeveelheid woorden is in 2010 bijna gereduceerd tot de helft: 63490 woorden in 2000 en 33936 woorden in 2010. In 2000 betreft 30% van het aantal woorden gewijd aan kunst fictie; in 2010 is dit percentage gedaald tot 20%. Ook wordt minder ruimte besteed aan *klassieke muziek* en *toneel*. Beide kunstvormen ontvangen minder aandacht in zowel het aantal woorden als hun aandeel in het totaal aantal woorden gewijd aan kunst.

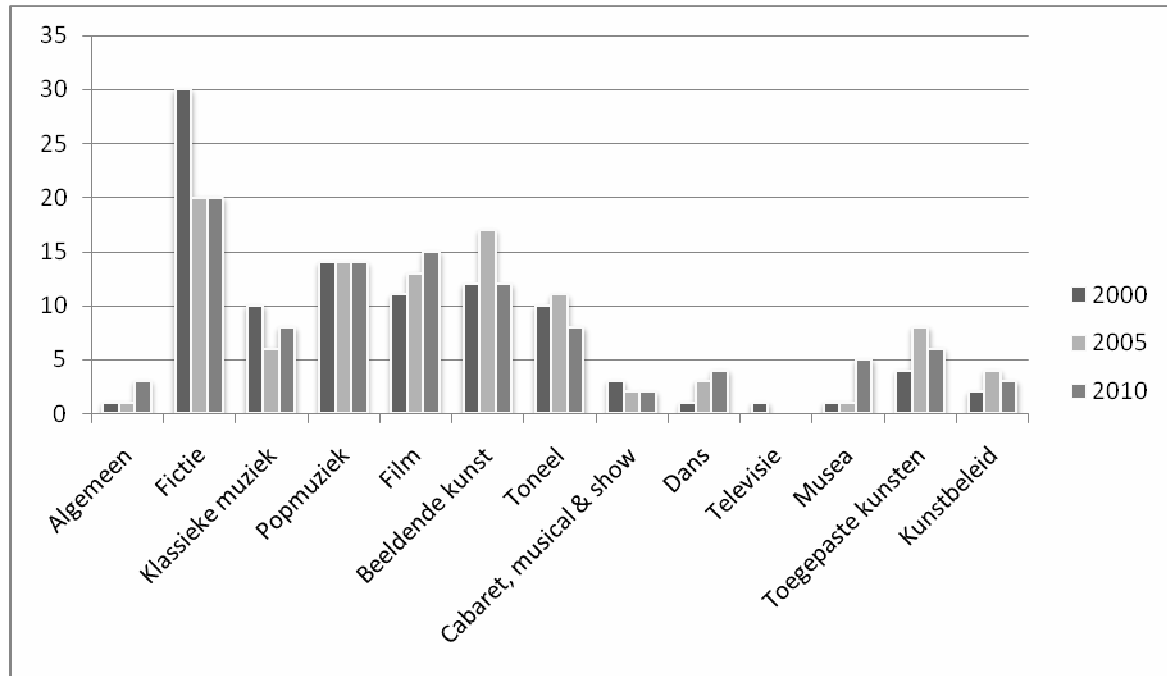
Tegenover deze afname in de aandacht voor fictie, klassieke muziek en toneel staat de toenemende aandacht voor *film* en *musea*. In 2010 is het percentage voor beide kunstvormen met 4% gestegen. Het aantal woorden gewijd aan film is nagenoeg hetzelfde gebleven. Daarnaast kennen de volgende disciplines eveneens een kleine toename: *algemeen*, *dans* en *toegepaste kunsten*. Opgemerkt moet worden dat deze kunstvormen in 2010 nog steeds een marginale positie bezetten.

De aandacht voor *televisiedrama's*, *kunstbeleid* en *cabaret, musical & show* is nauwelijks veranderd. Ten slotte blijft de aandacht voor *popmuziek* en *beeldende kunst* nagenoeg hetzelfde.

Grafiek 5.1 op de volgende pagina illustreert bovenstaande ontwikkelingen in de relatieve aandacht per kunstvorm tussen 2000 en 2010. In de grafiek is goed te zien dat het percentage woorden gewijd aan fictie sterk is afgenomen sinds 2005. Verder valt op dat beeldende kunst in 2005 een groter aandeel inneemt

van het aantal woorden gewijd aan kunst dan in 2000 en 2010. De aandacht voor popmuziek blijft, zoals vermeld, heel constant gedurende de periode.

Grafiek 5.1 Percentage woorden per kunstvorm (*de Volkskrant*)



Tabel 5.4 toont de rangorde van de kunstvormen in *de Volkskrant* tussen 2000 en 2010 en laat zien dat de aandacht voor diverse kunsten zich nauwelijks ontwikkelt. Het gaat om kleine veranderingen in de top en in de onderste laag van de hiërarchie.

Tabel 5.4 Rangorde van kunstvormen in *de Volkskrant* in 2010, naar aandeel in het aantal woorden gewijd aan kunst, tussen haakjes zijn rangorde en aandeel in 2000 vermeld.

Rang	Kunstvorm	% woorden
1	(1) Fictie	20 (30)
2	(4) Film	15 (11)
3	(2) Popmuziek	14 (14)
4	(3) Beeldende kunst	12 (12)
5	(5) Klassieke muziek	8 (10)
6	(6) Toneel	8 (10)
7	(7) Toegepaste kunsten	6 (4)
8	(11) Musea	5 (1)
9	(10) Dans	4 (1)
10	(13) Algemeen	3 (1)
11	(9) Kunstbeleid	3 (2)
12	(8) Cabaret, musical & show	2 (3)
13	(12) Televisie	0 (1)

5.1.3 Aandacht voor soort berichtgeving

Hoe heeft de informatievoorziening over kunst zich ontwikkeld op het gebied van de soort berichtgeving in de *Volkscrant*?

Tabel 5.5 Aantal en percentage woorden per soort berichtgeving (de *Volkscrant*)

SOORT BERICHTGEVING	2000		2005		2010	
	N	%	N	%	N	%
Interview	14.452	7	29554	15	18.331	11
Recensie	108.734	51	88353	45	79.539	47
Aankondiging	2.709	1	2108	1	4.887	3
Nieuwsbericht	14.340	7	18388	9	7.863	5
Achtergrondartikel	53.656	25	35146	18	28.472	17
Opinie	2.467	1	5245	3	3.707	2
Column	-	-	-	-	1.837	1
Reportage	15.708	7	16453	8	17.330	10
Rubriek	-	-	1523	1	6.070	4
Selectie	602	1	1211	0	932	0

Tabel 5.5 laat zien dat de *recensie* geleidelijk aan ruimte heeft ingeboet. Daarnaast hebben het *achtergrondartikel* en in mindere mate het *nieuwsbericht* minder aandacht gekregen. Voor alle drie de soorten berichtgeving geldt een afname van zowel het aantal woorden als het percentage van het geheel van de kunstverslaggeving. De recensie en het achtergrondartikel zijn de grote verliezers, maar blijven tussen 2000 en 2010 de omvangrijkste soort berichtgeving.

Daar staat tegenover dat het aandeel en het aantal woorden van het *interview*, de *rubriek* en de *reportage* is gestegen. Ook de *aankondiging* is iets gestegen. De berichtgeving *opinie*, *column* en *selectie* zijn nagenoeg hetzelfde gebleven.

Omdat de lengte van een nieuwsbericht over het algemeen korter is dan die van bijvoorbeeld een achtergrondartikel, is ook het aantal en percentage bijdragen van de soort berichtgeving geteld. Deze uitkomsten zijn weergegeven in Tabel 5.6.

Tabel 5.6 Aantal en percentage bijdragen soort berichtgeving (de Volkskrant)

SOORT BERICHTGEVING	2000		2005		2010	
	N	%	N	%	N	%
Interview	13	4	29	7	21	6
Recensie	156	44	167	41	168	48
Aankondiging	13	4	17	4	25	7
Nieuwsbericht	90	25	110	27	51	15
Achtergrondartikel	55	15	38	9	30	9
Opinie	3	1	7	2	6	2
Column	-	-	-	-	3	1
Reportage	22	6	28	7	22	6
Rubriek	-	-	4	1	13	4
Selectie	3	1	9	2	7	2

Van de 355 bijdragen gewijd aan kunst in 2000 zijn er 156 bijdragen in de vorm van een recensie geteld. In 2010 zijn dit er 168 van de 346. Het aantal recensies is zowel absoluut als relatief toegenomen, terwijl het aantal woorden gewijd aan recensies is afgenomen. Recensies zijn dus tussen 2000 en 2010 korter geworden. In *de Volkskrant* telt een recensie in 2000 gemiddeld 697 woorden, in 2010 zijn dit nog maar 473 woorden. Om te kijken of de afname van recensies geleid heeft tot een toename van andere soorten berichtgeving is een rangorde aangebracht voor zowel het aantal woorden als het aantal bijdragen in de soort berichtgeving. Zie hiervoor Tabel 5.7.

Tabel 5.7 Rangorde van soort berichtgeving *de Volkskrant* in 2010, naar aandeel in het aantal woorden gewijd aan kunst, tussen haakjes zijn rangorde en aandeel in 2000 vermeld.

Rang	Berichtgeving	% woorden	Rang	Berichtgeving	% Bijdragen
1	(1) Recensie	47 (51)	1	(1) Recensie	48 (44)
2	(2) Achtergrondartikel	17 (25)	2	(2) Nieuwsbericht	15 (25)
3	(4) Interview	11 (7)	3	(3) Achtergrondartikel	9 (15)
4	(3) Reportage	10 (7)	4	(5) Aankondiging	7 (4)
5	(5) Nieuwsbericht	5 (7)	5	(4) Reportage	6 (6)
6	(-) Rubriek	4 (-)	6	(5) Interview	6 (4)
7	(6) Aankondiging	3 (1)	7	(-) Rubriek	4 (-)
8	(7) Opinie	2 (1)	8	(6) Opinie	2 (1)
9	(-) Column	1 (-)	9	(6) Selectie	2 (1)
10	(8) Selectie	0 (1)	10	(-) Column	1 (-)

Tabel 5.7 toont de rangorde van de soort berichtgeving in *de Volkskrant* in 2000 en 2010 en laat zien dat de recensie in 2000 en 2010 de meest voorkomende soort berichtgeving was. De rangorde van het percentage woorden is vrijwel geheel gelijk gebleven. Verder is het percentage woorden gewijd aan

recensies en achtergrondartikelen afgenomen. Daartegenover is het percentage woorden gewijd aan interviews, aankondigingen, opinies en columns licht gestegen.

De rangorde van het aantal bijdragen is voor de top drie hetzelfde gebleven. Dit hoewel het aantal recensies is toegenomen en het aantal nieuwsberichten en achtergrondartikels sterk is afgenomen.

In verhouding is het aantal interviews kleiner dan het aantal woorden gewijd aan interviews in 2000 en 2010. Hieruit kun je concluderen dat interviews over het algemeen lang zijn. Het omgekeerde geldt voor nieuwsberichten en aankondigingen, deze zijn in vergelijking korter.

5.1.4 Binnenlandse versus buitenlandse kunst

Tot slot laat Tabel 5.8 zien dat het aantal items en de omvang van het percentage van de buitenlandse berichtgeving over kunst tussen 2000 en 2010 flink is gestegen.

Tabel 5.8 Aantal en percentage nationale / internationale items (de Volkskrant)

ITEMS	2000		2005		2010	
	N	%	N	%	N	%
Binnenland	208	51	230	48	177	41
Buitenland	196	49	245	52	255	59

Nu de belangrijkste ontwikkelingen en veranderingen van de kunst- en cultuurberichtgeving voor *de Volkskrant* tussen 2000 en 2010 zijn besproken, ga ik in op de resultaten die de kwantitatieve inhoudsanalyse heeft opgeleverd voor *NRC Handelsblad*.

5.2 NRC Handelsblad en zijn kunst- en cultuurberichtgeving

NRC Handelsblad is (na een fusie tussen *NRC* en *Handelsblad*) voor het eerst in 1970 verschenen. Ook *NRC Handelsblad* besteedt tussen 2000 en 2010 dagelijks aandacht aan kunst al dan niet in de vorm van een aparte kunstpagina of katern gewijd aan kunst. Tussen 2000 en 2010 is iedere vrijdag het katern Cultureel Supplement en het katern Boeken verschenen.

5.2.1 Aandacht voor kunsten in het algemeen

Tabel 5.9 geeft een overzicht van de informatievoorziening over kunst in *NRC Handelsblad* tussen 2000 en 2010. In absolute termen is sprake van een grote afname. Het aantal woorden is in de steekproef met 31% afgenomen: van 250.822 woorden in 2000 tot 174.104 woorden in 2010. Het aantal bijdragen over kunst en het aantal besproken items is eveneens afgenomen tussen 2000 en 2010. Tijdens deze periode is ook het aantal bijdragen afgenomen: van 409 tot 323. Het aantal items van 448 tot 405.

Het aantal en percentage redactionele pagina's gewijd aan kunst is echter toegenomen. Deze toename is te verklaren doordat het katern Cultureel Supplement en het katern Boeken in 2009 tweemaal op kleiner formaat is verschenen en meer pagina's telt. Daarbij zegt het aantal pagina's niets over de hoeveelheid ruimte die is gereserveerd voor advertenties en/of illustraties op de kunstpagina.

Tot slot, kan in relatieve termen niet gesproken worden van een toe- of afname van het aantal woorden besteed aan kunst omdat het aantal woorden voor de gehele krant niet zijn geteld.

Tabel 5.9 Aandacht voor kunst in de krantensteekproef (NRC)

	2000	2005	2010
Aantal bijdragen over kunst	409	406	323
Aantal besproken items	448	443	405
Aantal woorden gewijd aan kunst	250.822	199.819	174.104
Aantal redactionele pagina's gewijd aan kunst	120	121	150
Percentage totale redactionele ruimte voor kunst	19%	21%	28%

Tabel 5.10 laat zien dat het aantal en percentage pagina's gewijd aan de kunstagenda tussen 2000 en 2010 na een piek in 2005 licht is gedaald.

Tabel 5.10 Aantal en percentage pagina's gewijd aan de kunstagenda (NRC)

	2000		2005		2010	
	N	%	N	%	N	%
Kunstagenda	13	11	18	15	14	9

5.2.2 Aandacht voor specifieke kunstvormen

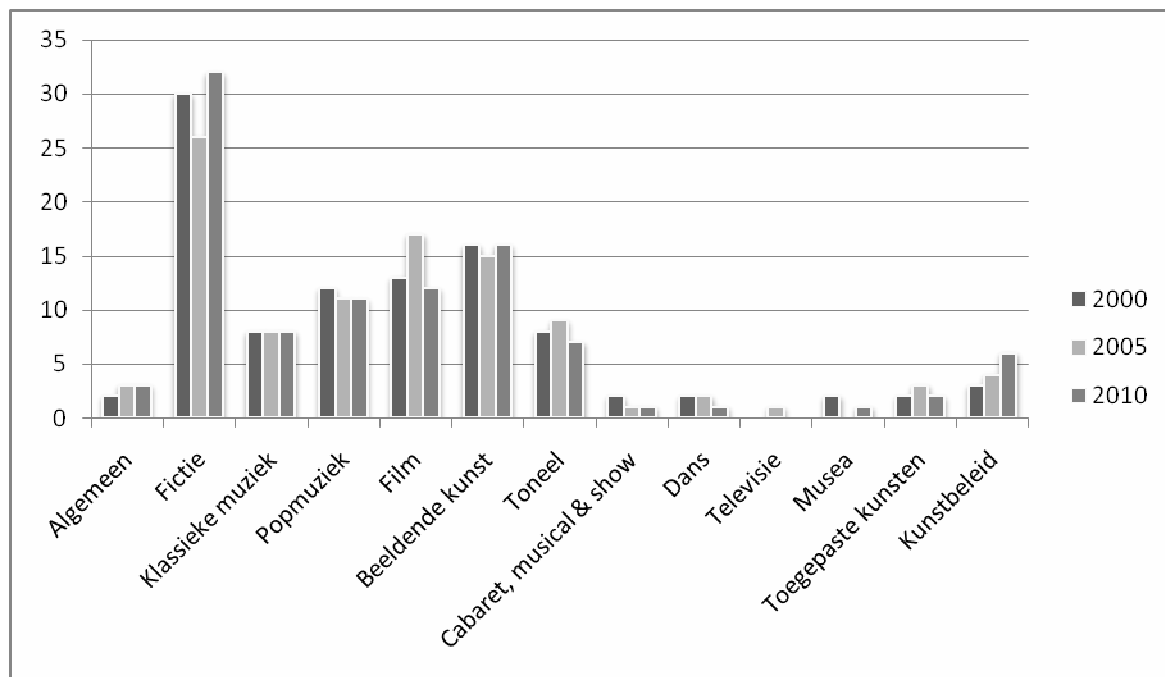
Tabel 5.11 toont de aandacht voor specifieke kunstvormen in *NRC Handelsblad* tussen 2000 en 2010.

Tabel 5.11 Aantal en percentage woorden per kunstvorm (NRC)

KUNSTVORM	2000		2005		2010	
	N	%	N	%	N	%
Algemeen	4.377	2	5.890	3	5.585	3
Fictie	75.675	30	52.086	26	55.005	32
Klassieke muziek	20.790	8	16.975	8	13.774	8
Popmuziek	30.550	12	22.431	11	19.553	11
Film	31.554	13	33.048	17	19.920	12
Beeldende kunst	39.617	16	29.947	15	27.011	16
Toneel	19.982	8	17.771	9	1.2607	7
Cabaret, musical & show	6.339	2	2.335	1	1.789	1
Dans	4.593	2	3.519	2	2.346	1
Televisie	-	-	1.901	1	687	0
Musea	5.318	2	-	-	1.749	1
Toegepaste kunsten	5.086	2	6.327	3	3.657	2
Kunstbeleid	6.941	3	7.589	4	10.421	6

Zoals blijkt uit het overzicht zijn er nauwelijks veranderingen opgetreden in de aandacht voor specifieke kunstvormen. Vrijwel alle disciplines laten een daling zien in het aantal woorden. Daarbij zijn ook geen grote veranderingen te zien in het aandeel dat de disciplines innemen. Grafiek 5.2 illustreert bovenstaande ontwikkelingen voor de relatieve aandacht per kunstvorm tussen 2000 en 2010. In de grafiek is goed te zien hoe het aandeel van de verschillende kunstvormen nagenoeg hetzelfde is gebleven. Wat opvalt, is dat het percentage woorden gewijd aan *fictie* in 2005 is gedaald. Daar staat tegenover dat film in 2005 een opleving kent.

Grafiek 5.2 Percentage woorden per kunstvorm (NRC)



Tabel 5.12 op de volgende pagina toont de rangorde van de kunsten in *NRC Handelsblad* tussen 2000 en 2010 en laat zien dat de hiërarchie van de aandacht voor diverse kunsten zich eveneens nauwelijks wijzigt. De meeste aandacht wordt tussen 2000 en 2010 besteed aan *fictie*, gevolgd door *beeldende kunst*, *film* en *popmuziek*. *Televisiedrama's*, *musea*, *cabaret*, *musical & show*, *dans* en *toegepaste kunsten* nemen gedurende de periode een marginale positie in.

Tabel 5.12 Rangorde van kunstvormen in *NRC Handelsblad* in 2010, naar aandeel in het aantal woorden gewijd aan kunst, tussen haakjes zijn rangorde en aandeel in 2000 vermeld.

Rang	Kunstvorm	% woorden
1	(1) Fictie	32 (30)
2	(2) Beeldende kunst	16 (16)
3	(3) Film	12 (13)
4	(4) Popmuziek	11 (12)
5	(5) Klassieke muziek	8 (8)
6	(6) Toneel	7 (8)
7	(7) Kunstbeleid	6 (3)
8	(12) Algemeen	3 (2)
9	(10) Toegepaste kunsten	2 (2)
10	(11) Dans	1 (2)
11	(8) Cabaret, musical & show	1 (2)
12	(9) Musea	1 (2)
13	(-) Televisie	0 (-)

5.2.3 Aandacht voor soort berichtgeving

Hoe heeft de informatievoorziening over kunst zich ontwikkeld op het gebied van de soort berichtgeving in *NRC Handelsblad*?

Tabel 5.13 Aantal en percentage woorden per soort berichtgeving (*NRC*)

SOORT BERICHTGEVING	2000		2005		2010	
	N	%	N	%	N	%
Interview	35.301	14	18.925	9	21.231	12
Recensie	110.645	44	91.463	46	70.441	40
Aankondiging	2.666	1	1.515	1	3.525	2
Nieuwsbericht	19.456	8	20.667	10	15.818	9
Achtergrondartikel	66.372	27	59.335	30	50.520	29
Opinie	3.422	1	-	-	5.098	3
Column	-	-	-	-	339	0
Reportage	12.245	5	5.798	3	6.101	4
Rubriek	-	-	822	0	-	-
Selectie	775	0	1.294	1	1.031	1

Tabel 5.13 laat zien dat de *recensie* geleidelijk aan ruimte heeft ingeboet zowel in het aantal woorden als in het percentage. Het aantal woorden neemt met 27% af: van 110.645 in 2000 tot 70.441 in 2010. Ondanks deze afname blijft de recensie gedurende deze periode de omvangrijkste soort berichtgeving. Ook is een kleine afname te zien van het *interview*.

Tegenover deze afname van de aandacht voor recensies en in mindere mate voor interviews, is het *achtergrondartikel* en de *opinie* licht gestegen. De overige soorten berichtgevingen zijn nagenoeg hetzelfde gebleven.

Tabel 5.14 geeft een overzicht van het aantal en het percentage bijdragen van de soorten berichtgeving.

Tabel 5.14 Aantal en percentage bijdragen soort berichtgeving (NRC)

SOORT BERICHTGEVING	2000		2005		2010	
	N	%	N	%	N	%
Interview	25	6	16	4	17	5
Recensie	175	43	160	39	128	40
Aankondiging	18	4	16	4	23	7
Nieuwsbericht	109	27	132	33	73	23
Achtergrondartikel	59	14	63	16	50	15
Opinie	4	1	2	0	10	3
Column	-	-	-	-	1	0
Reportage	16	4	12	3	10	3
Rubriek	-	-	1	0	5	2
Selectie	3	1	4	1	6	2

Van de 409 bijdragen gewijd aan kunst in 2000 zijn er 175 bijdragen in de vorm van een recensie geteld. In 2010 zijn dit er 128 van de 323. Het aantal recensies is zowel absoluut als relatief gedaald, evenals het aantal woorden gewijd aan recensies. Wat verder opvalt, is dat het aantal nieuwsberichten is gedaald. Het aantal aankondigingen is daarentegen gestegen.

Tabel 5.15 toont de rangorde van de soort berichtgeving voor het aantal woorden en bijdragen in *NRC Handelsblad* tussen 2000 en 2010. De rangorde is tussen 2000 en 2010 vrijwel niet veranderd. De recensie is tussen 2000 en 2010 de meest voorkomende soort berichtgeving en tevens de omvangrijkste.

Tabel 5.15 Rangorde van soort berichtgeving NRC Handelsblad in 2010, naar aandeel in het aantal woorden gewijd aan kunst, tussen haakjes zijn rangorde en aandeel in 2000 vermeld.

Rang	Berichtgeving	% woorden	Rang	Berichtgeving	% Bijdragen
1	(1) Recensie	40 (44)	1	(1) Recensie	40 (43)
2	(2) Achtergrondartikel	29 (27)	2	(2) Nieuwsbericht	23 (27)
3	(3) Interview	12 (14)	3	(3) Achtergrondartikel	15 (14)
4	(4) Nieuwsbericht	9 (8)	4	(5) Aankondiging	7 (4)
5	(5) Reportage	4 (5)	5	(4) Interview	5 (6)
6	(6) Opinie	3 (1)	6	(6) Reportage	3 (4)
7	(7) Aankondiging	2 (1)	7	(7) Opinie	3 (1)
8	(8) Selectie	1 (0)	8	(6) Selectie	2 (1)
9	(-) Column	0 (-)	9	(-) Rubriek	2 (-)
10	(-) Rubriek	- (-)	10	(-) Column	0 (-)

5.2.4 Binnenlandse versus buitenlandse kunst

Tot slot laat Tabel 5.8 zien dat het aantal en het percentage van de binnen- en buitenlandse berichtgeving over kunst tussen 2000 en 2010 nagenoeg gelijk is gebleven. De berichtgeving over buitenlandse kunst is altijd iets omvangrijker geweest dan de berichtgeving over binnenlandse kunst.

Tabel 5.16 Aantal en percentage nationale / internationale items (NRC)

ITEMS	2000		2005		2010	
	N	%	N	%	N	%
Binnenland	217	48	208	47	196	48
Buitenland	231	52	235	53	209	52

Opvallend hieraan is dat in 2005 geen forse toename is te bespeuren in het aantal en het percentage internationale items. *NRC Handelsblad* heeft namelijk op 19 februari 2005 het volgende aangekondigd:

‘Met ingang van vandaag verschijnt op deze plek wekelijks de internationale kunstpagina, die het afgelopen jaar al om de week op zaterdag uitkwam. Op deze pagina staan nieuws, reportages en achtergronden uit het buitenland. Met deze extra kunstpagina wil de redactie het belang onderstrepen van de internationale ontwikkelingen op het gebied van kunst. Tevens willen we de positie van cultuur in de weekendkrant ermee versterken.’⁵⁵

Ondanks het feit dat *NRC Handelsblad* aankondigt meer aandacht te besteden aan internationale kunstberichtgeving, komt dit niet naar voren in de resultaten.

5.3 Uitkomsten

Nu alle resultaten zijn besproken, sluit ik het hoofdstuk af met het formuleren van antwoorden op de gestelde deelvragen.

Deelvraag 1:

Is de omvang van kunst- en cultuurberichtgeving in de kranten tussen 2000 en 2010 afgenomen?

Hypothese:

De omvang van kunst- en cultuurberichtgeving is afgenomen.

Uitkomst:

Ja. Het aantal woorden gewijd aan kunst is in zowel *de Volkskrant* als *NRC Handelsblad* tussen 2000 en 2010 afgenomen. Kanttekening hierbij is dat het gaat om een absolute afname.

⁵⁵ Kunstredactie, ‘Wekelijkse pagina’. In: *NRC Handelsblad*, 19 februari 2005.

Deelvraag 2:

Hoe heeft de kunst- en cultuurberichterijking zich voor specifieke kunstvormen tussen 2000 en 2010 ontwikkeld?

Hypothese:

Fictie, film en popmuziek hebben nog steeds een groot aandeel in de kunst- en cultuurberichterijking.

In *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad* hebben nauwelijks ingrijpende veranderingen en/of ontwikkelingen plaatsgevonden wat betreft de rangorde van de specifieke kunstvormen. In zowel *NRC Handelsblad* als *de Volkskrant* hebben fictie, film, popmuziek en beeldende kunst gedurende de periode 2000-2010 nog steeds een groot aandeel in de kunst- en cultuurberichterijking. Deze worden gevolgd door toneel en klassieke muziek. De opvallendste ontwikkeling voor specifieke kunstvormen betreft de sterke afname van de aandacht voor fictie in *de Volkskrant*. Ondanks deze afname blijft het aandeel van fictie zeer omvangrijk.

Deelvraag 3:

Is de omvang van recensies in de kranten tussen 2000 en 2010 afgenomen?

Hypothese:

De omvang van recensies is afgenomen.

Uitkomst:

Ja. In *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad* heeft de recensie in de periode 2000 en 2010 geleidelijk aan ruimte ingeboet. De recensie blijft echter veruit de meest voorkomende en omvangrijkste soort berichterijking in beide kranten. Ook is gebleken dat de gemiddelde recensie in *de Volkskrant* anno 2010 korter is geworden.

Deelvraag 4:

Is een verschuiving waar te nemen van de aandacht voor recensies naar de aandacht voor serviceartikelen?

Hypothese:

Er vindt een verschuiving plaats van de aandacht voor recensies naar de aandacht voor interviews en serviceartikelen.

Deels. Onder serviceartikelen wordt verstaan: aankondigingen, selecties, interviews en agenda's. Zoals deelvraag 3 heeft beantwoord, is de omvang van recensies afgenomen. Vraag is of deze afname heeft

geleid tot een toename van aandacht voor aankondigingen, selecties, interviews en agenda's. Voor *de Volkskrant* is dit het geval. *De Volkskrant* besteedt in 2010 meer woorden en bijdragen aan het interview. In *NRC Handelsblad* gaat deze verschuiving niet op. Daarnaast is het aantal en percentage pagina's van de kunstagenda in *de Volkskrant* gedaald. Voor *NRC Handelsblad* zijn het aantal en percentage pagina's van de kunstagenda nagenoeg hetzelfde gebleven. Hieruit kan geconcludeerd worden dat er nauwelijks sprake is van een verschuiving van de aandacht voor recensies naar de aandacht voor serviceartikelen. Het gaat alleen op voor *de Volkskrant*. Daarbij is de recensie veruit het meest voorkomende en omvangrijkste soort berichtgeving in beide kranten. De aandacht voor serviceartikelen is nog lang niet bedreigend voor de recensie. Hoewel er dus wel een kleine verschuiving waar te nemen is.

Deelvraag 5:

Is de berichtgeving over buitenlandse kunst- en cultuurproducten toegenomen?

Hypothese:

De berichtgeving over buitenlandse kunst- en cultuurproducten is toegenomen.

Uitkomst:

Deels. De verhouding tussen binnenlandse en buitenlandse cultuurberichtgeving is in *NRC Handelsblad* vrijwel niet veranderd. De aandacht voor buitenlandse kunst- en cultuurproducten is gedurende de gehele periode 2000-2010 altijd iets groter geweest dan bij *de Volkskrant*. De internationale kunstverslaggeving in *de Volkskrant* is daarentegen wel flink toegenomen. Hierom is deels sprake van een toename van de internationale kunst- en cultuurberichtgeving.

In het volgende hoofdstuk ga ik dieper in op de zojuist beschreven uitkomsten. Hiervoor heb ik de resultaten geanalyseerd door deze te bezien in relatie tot de contextuele invloeden (Hoofdstuk 3). Op deze manier zijn de resultaten van de kwantitatieve inhoudsanalyse geïnterpreteerd.

VI. Interpretatie

In dit hoofdstuk interpreteer ik de uitkomsten van de kwantitatieve inhoudsanalyse aan de hand van de contextuele invloeden.

6.1 Afname van de omvang van kunst- en cultuurberichtgeving

De uitkomsten van het onderzoek laten zien dat er sprake is van een afname in de omvang van kunst- en cultuurberichtgeving, terwijl de cijfers van het SCP aantonen dat het culturele aanbod en de participatie is toegenomen. De interesse in kunst en cultuur is dus volop aanwezig bij het Nederlandse publiek en kan dus niet gezien worden als oorzaak van de afname van de aandacht voor kunst en cultuur in de kranten. Daar waar het groeiende aanbod en een verbreding van het publiek in de periode 1965-1990 heeft gezorgd voor een absolute toename in de kunst- en cultuurberichtgeving, is in de periode 2000-2010 het omgekeerde het geval.

Een mogelijke oorzaak voor de afname vormt het internet. De kranten lijken zoals gezegd nog steeds geen afdoende antwoord te hebben op de gratis informatie die het internet biedt. Daarbij is wel vastgesteld dat de gedrukte media tussen 1995 en 2007 nog steeds het meeste geraadpleegde medium is wanneer het gaat om kunst en cultuur. Er van uitgaande dat dit in 2010 nog steeds het geval is, kan de afname van kunst en cultuurverslaggeving mogelijk in het licht worden gezien van de moeilijkheden die kranten ondervinden. Advertentie-inkomsten en oplagecijfers zijn gedaald. Of er sprake is van een relatieve afname van de omvang van kunst- en cultuurberichtgeving ten opzicht van de gehele omvang van de krant, kan niet worden vastgesteld, omdat de totale omvang van de krant niet is gemeten. Dat weten we wel voor de periode 1965-1990. De kunst- en cultuurberichtgeving is in deze jaren in absolute termen sterk toegenomen, maar is er geen sprake van een relatieve groei. Het kunst- en culturaanbod in de krant is met de krant als geheel mee gegroeid. Dit zou in de door mij onderzochte periode 2000-2010 mogelijk ook het geval kunnen zijn. De kunst- en cultuurberichtgeving zou tegelijkertijd met de omvang van de gehele krant kunnen zijn afgenomen. Ook kan het zijn dat er meer ruimte in recensies wordt gereserveerd voor foto's en/of illustraties. De laatste twee interpretaties vergen nader onderzoek.

6.2 Ontwikkeling van specifieke kunstvormen

In zowel *NRC Handelsblad* als *de Volkskrant* hebben fictie, film, popmuziek en beeldende kunst gedurende de periode 2000-2010 een groot aandeel in de kunst- en cultuurberichtgeving. Deze worden gevolgd door toneel en klassieke muziek. Het grote aandeel van de hoeveelheid redactionele ruimte die aan fictie wordt toegewezen, lijkt gerelateerd te zijn aan de stijgende verkoop van boeken tussen 1995-2007. Film kon zich eveneens verheugen op een groot aantal bezoekers en ook het bereik van popmuziek is in de periode 1995-2007 sterk toegenomen. Daarnaast kan het groeiende bereik van kunstmusea mogelijk verbonden worden met het aandeel dat beeldende kunst inneemt in de krant. De aandacht van de kranten voor toneel en klassieke muziek, lijkt eveneens te corresponderen met de publieke belangstelling. Beide

kunstvormen bereiken slechts een klein deel van het in kunst- en cultuur geïnteresseerde publiek. De ontwikkeling van de verslaggeving van specifieke kunstvormen lijkt hierdoor mogelijk gerelateerd aan de culturele interesses onder de Nederlandse bevolking. Dit beschouwend zou je kunnen stellen dat de kunst- en cultuurberichtgeving in kranten commerciëler en marktgerichter is geworden: kranten schrijven over datgene waarin het publiek geïnteresseerd is. Het zou echter ook zo kunnen zijn dat het publiek geïnteresseerd raakt in datgene waar kranten over berichten. Mijns inziens is er sprake van een wisselwerking, verder onderzoek zou hier meer inzicht in kunnen bieden. Ten slotte is het opvallend dat de kunstvorm cabaret, musical en show relatief gezien nog steeds een klein aandeel heeft in de kunst- en cultuurberichtgeving terwijl de interesse in deze specifieke kunstvorm tussen 1995 en 2007 wel is gestegen. Mogelijk is dat andere kranten zich wel toeleggen op de berichtgeving over deze kunstvorm.

6.3 Afname van de omvang van recensies

Uit het onderzoek blijkt dat er een afname te signaleren is in de omvang van recensies. De recensie heeft tussen 2000 en 2010 geleidelijk aan ruimte ingeboet. Ook is aangetoond dat de recensie in *de Volkskrant* korter is geworden. De afname van de omvang van recensies is gemakkelijk te verklaren doordat de absolute omvang van de gehele kunst- en cultuurberichtgeving tevens is afgenomen. Het is belangrijk hierbij in ogenschouw te nemen dat de recensie nog steeds de omvangrijkste soort berichtgeving is.

6.4 Verschuiving van de aandacht voor recensies naar interviews en serviceartikelen

Het onderzoek toont aan dat er nauwelijks sprake is van een verschuiving van aandacht voor recensies naar de aandacht voor interviews en serviceartikelen. De kleine verschuiving die te zien is, zou een antwoord op de toegenomen vraag van het publiek kunnen zijn. Mogelijk is het publiek meer geïnteresseerd geraakt in deze soort berichtgeving. Zoals aangegeven, is het krantenbedrijf een commercieel bedrijf dat moet inspelen op vraag en aanbod. Verder onderzoek moet uitwijzen in welke mate er sprake is van een wisselwerking tussen de vraag naar kunstkritiek en het aanbod ervan door kranten.

6.5 Binnenlandse versus buitenlandse kunst

Er is tussen 2000 en 2010 deels sprake van een toename van de berichtgeving over buitenlandse kunstproducten. Janssen, Verboord en Kuipers (2008) verklaren deze toename door de culturele globalisering. Onder culturele globalisering verstaan zij de toenemende internationale oriëntatie, de toenemende uitwisseling van cultuurproducten en de toenemende invloed van buitenlandse cultuurproducten op binnenlandse kunst en cultuur en andersom. Voor de periode 1955-2005 stellen Janssen, Verboord en Kuipers dat meer dan de helft van de totale aandacht voor kunst en cultuur in Nederland gaat naar buitenlandse kunstproducten. Ook in de periode 2000-2010 wijdt *NRC Handelsblad* iets meer dan de helft van de totale kunst- en cultuurberichtgeving aan buitenlandse kunst en cultuur. *De Volkskrant* laat zelfs een grote stijging zien in de aandacht voor buitenlandse kunst.

VII. Conclusie

Wordt de kunstkritiek bedreigd? Is er sprake van een crisis in de kunstkritiek? Eens in de zoveel jaar wordt in de kunstkritiek een crisis geproclameerd. Dit onderzoek heeft meer inzicht gegeven in de vermeende crisis door antwoord te geven op de vraag:

Is er sprake van een crisis in de kunstkritiek gelet op de omvang van de kunstkritiek in twee Nederlandse dagbladen gedurende de periode 2000-2010?

Het antwoord op deze vraag is bevestigend. De aandacht voor kunst- en cultuurberichtgeving en de kunstkritiek in het bijzonder is in beide Nederlandse kranten in de periode 2000-2010 in absolute zin afgenomen. Maar omdat de recensie in de door mij onderzochte periode de meest voorkomende en omvangrijkste soort berichtgeving blijft, zou je kunnen stellen dat het met de crisis op kwantitatief niveau wel meevalt. De kunstkritiek is immers nog steeds volop aanwezig en dient daarmee kunst en cultuur en de gedachtevorming daarover.

Zoals naar voren is gekomen in het onderzoek wordt de huidige crisis niet alleen kwantitatief geduid. Zo zou de academische kunstkritiek zich hebben vervreemd van de journalistiek waardoor er meer ruimte in kranten wordt gereserveerd voor amusement. Uit de kwantitatieve inhoudsanalyse blijkt dit in de praktijk alleszins mee te vallen. Er vindt nauwelijks een verschuiving plaats van de aandacht voor kunstkritiek naar interviews en serviceartikelen. Omdat niet gekeken is naar de kwaliteit van de recensies in kranten is het wel mogelijk dat de journalistieke kritiek niet (meer) voldoet. Een kritisch onderzoek hiernaar zou een antwoord kunnen geven op de vraag in welke mate de crisis ook kwalitatief aanwezig is.

Bij de huidige crisis lijkt de opkomst van het internet een belangrijke rol te spelen. Het internet heeft zich aangediend als een aanvullende bron van informatie over kunst en cultuur. Uit onderzoek van het SCP is echter gebleken dat de gedrukte media tussen 1995 en 2007 nog steeds het meest geraadpleegd worden wanneer het gaat om informatie over kunst en cultuur. Maar uit hetzelfde onderzoek van het SCP blijkt ook dat tieners en twintigers internet vaker gebruiken dan de gedrukte media om zich over kunst en cultuur te informeren. De mate van aandacht voor kunst en cultuur in kranten mag dan zijn afgenomen, in de onderzochte kranten wordt nog steeds dagelijks bericht over kunst en cultuur. Daarbij is de recensie nog steeds de meest voorkomende soort berichtgeving. Van een crisis in de kunstkritiek met revolutionaire veranderingen dus vooralsnog geen sprake. Het is wel noodzakelijk de ontwikkelingen goed in gaten te houden. De huidige afname kan nu mogelijk worden verklaard door het zware weer waarin de krant zich bevindt. Maar ze kan ook geïnterpreteerd worden als een negatieve trend die zich in de komende jaren kan ontwikkelen tot een werkelijke crisis.

Nawoord

Bij de afronding van mijn onderzoek bleef er iets wringen. Daarom heb ik tot slot de redactie van zowel *NRC Handelsblad* als *de Volkskrant* benaderd met de volgende vraag:

Kunt u inschatten of het totaal aantal woorden van de redactionele ruimte van de krant ten opzichte van 2000 is toe- of afgenomen?

Woensdagochtend 4 augustus heb ik gesproken met Jan Paul van der Wijk, chef Vormgeving & Fotografie van *NRC Handelsblad*. Hij wist mij te vertellen dat het totaal aantal woorden van de krant iets is afgenomen in de periode 2000-2010. De afname van de kunstkritiek in *NRC Handelsblad* is in dit geval niet relatief te noemen. De crisis in de kunstkritiek zou dan inderdaad te wijten zijn aan het zware weer waarin de krant zich bevindt. Voor *de Volkskrant* gaat dit echter niet op. De redactie van *de Volkskrant* heeft mij medegedeeld dat het totaal aantal woorden iets is toegenomen. De afname van de kunst- en cultuurberichtgeving in *de Volkskrant* baart in dit geval meer zorgen.

Literatuurlijst

Literatuur:

Asscher, M., 'Ten geleide'. In: Beeldendekunstkritiek in Nederland. Een stand van zaken.

Boekmanstudies, Amsterdam 2000, p. 8-10.

Van den Berg, S., 'Theaterkritiek in de verdrukking: acht jaar later'. In: TM, tijdschrift over theater, muziek en dans. Veertiende jaargang, mei 2010, p. 18-19.

Bevers, T., 'De chronische reflectie. Over kunstkritiek in Nederland en elders.' In: Gubbels, T. (red.), Beeldendekunstkritiek in Nederland. Een stand van zaken. Boekmanstudies, Amsterdam 2000, p. 11-42.

Bots, P., 'Theaterkritiek in de tang.' In: Boekman 57, vijftiende jaargang, herfst 2003, p. 6-14.

Bourdieu, P., De regels van de kunst. Wording en structuur van het literaire veld. Uitgeverij Van Genneep, Amsterdam 1994.

Van den Broek, A., De Haan, J., Huysmans, F., Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars. Trends in cultuurparticipatie en mediagebruik. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag mei 2009.

Van Dijk, N. en S. Janssen, 'De reuzen voorbij. De metamorfose van de literaire kritiek in de pers sedert 1965'. In: Bardoel, J. et al. (red.), Journalistieke cultuur in Nederland. Amsterdam University Press, Amsterdam 2002, p. 209-228.

Doorman, M., Het woeden der kritiek. Lezing 21 januari 2010.

De Haan, J., De trage acceptatie van snelle media. Amsterdam University Press, Amsterdam 2010.

De Haan, J., 'De opmars van de culturele omnivoor'. In: De Haan, J., Van den Broek, A., Huysmans, F. en Breedveld, K., Tijdsverschijnselen. Impressies van de vrije tijd. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, juli 2003, p. 99-101.

Hermesen, J., 'De kritiek'. In: Boekman 57, vijftiende jaargang, herfst 2003, p. 4-5.

Drosterij, G., Reflecties over kunstkritiek en haar omgeving. Pierre Bayle Stichting.
<http://gerarddrosterijnl.files.wordpress.com/2008/02/drosterij_notitie-over-kunstkritiek.pdf>
Geraadpleegd op 2 juli 2010.

Huysmans, F., De Haan, J. en Van den Broek, A., Achter de schermen. Een kwart eeuw lezen, luisteren, kijken en internetten. Het culturele draagvlak deel 5. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag september 2004.

Keen, A., The Cult of the Amateur. How Today's Internet is Killing Our Culture and Assaulting Our Economy. Nicholas Brealey Publishing, Londen 2007.

Janssen, S., 'De status van de kunsten in de Nederlandse pers 1965-1990'. In: Dorleijn, G.J. en K. van Rees (red.), De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000. Van Tilt, Nijmegen 2006, p. 199-216.

Janssen, S., In het licht van de kritiek. Variaties en patronen in de aandacht van de literatuurkritiek voor auteurs en hun werken. Verloren, Hilversum 1994.

Janssen, S., 'Kunstjournalisten in de kijker.' In: Boekman 57, vijftiende jaargang, herfst 2003, p.15-26.

Janssen, S., Kuipers, G., Verboord, M., 'Cultural Globalization and Arts Journalism: The International Orientation of Arts and Culture Coverage in U.S., Dutch, French, and German Newspapers, 1955 to 2005'. In: American sociological review: official journal of the American Sociological Society. Vol. 73 (2008), afl. 5, p. 719-740.

Kunstredactie, 'Wekelijkse pagina'. In: NRC Handelsblad. 19 februari 2005.

McDonald, R., The death of the critic. Continuum, Londen 2007.

Preminger et al., The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics. Princeton, New Jersey 1993, p. 248-259.

Redactie, 'De Volkskrant verschijnt vanaf 29 maart als compacte krant'. In: De Volkskrant, 26 februari 2010.

Van Rees, C.J. van, 'How a literary work becomes a masterpiece. On the threefold selection practiced by literary criticism'. In: Poetics 12. Nummer 4-5, 1983, p. 397-417.

Van Rees, K., Janssen, S., Verboord, M., 'Classificatie in het culturele en literaire veld 1975-2000.' In: De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000. Uitgeverij Vantilt, Nijmegen 2006, p. 239-283.

Sels, G., 'De toekomst van de expertise.' In: Boekman 57, vijftiende jaargang, herfst 2003, p. 52-55.

Stuivenberg, R. 'Debat over theaterkritiek'. In: TM, tijdschrift over theater, muziek en dans. Zesde jaargang, maart 2002, p.34-36.

Twaalfhoven, A., 'Kritiek op kritiek. Morgen zit de vis erin.' In: Boekman 57, vijftiende jaargang, herfst 2003, p. 27-36.

Verdaasdonk, H., 'de verborgen willekeur van de recensent.' In: Boekman 57, vijftiende jaargang, herfst 2003, p. 95-98.

Wester (et al.), Inhoudsanalyse theorie en praktijk. Kluwer, Deventer 2006.

Woolf, V., 'Recenseren' In: Boekman 57, vijftiende jaargang, herfst 2003, p. 58-61.

Internet:

National Arts Journalism Program.

<<http://www.najp.org>>

Geraadpleegd op 10 maart 2010.

Overig:

Expertmeeting 'Legitimering van de kunstkritiek'

Raad voor Cultuur, 22 juni 2010.

Archiefdiensten

Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.

Redactie van de Volkskrant

Telefonisch contact gehad op 4 augustus 2010.

Redactie van *NRC Handelsblad*

Jan Paul van der Wijk, chef Vormgeving en Fotografie

Telefonisch contact gehad op 4 augustus 2010.